
БІЛОЦЕРКІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ НЕПЕРЕРВНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

В.Є. ХАРАГІРЛО

НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

---

*Навчально-методичний посібник до навчального модулю
«Гуманізація виховного процесу в закладі професійної (професійно-технічної) освіти»*

Біла Церква, 2020

УДК 37.091.2

ББК 74.200

X 20

Харегірло В.Є. **Національне виховання здобувачів освіти на сучасному етапі** :*Навчально-методичний посібник.*– Біла Церква: БІНПО, 2020 -93с.

В навчально-методичному посібнику розкрито деякі аспекти сутності національного виховання учнівської молоді. Структура навчально-методичного посібника відповідає структурі робочої навчальної програми підвищення кваліфікації педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти, змістовному модулю «Гуманізація виховного процесу в закладі професійної (професійно-технічної) освіти»

Посібник включає наступні розділи теоретичний та практичний .

В теоретичному розділі посібника розглянуто філософські основи національної системи виховання, сутність мета і завдання національного виховання на сучасному етапі. У теоретичному розділі посібника автор розглядає українську етнопедagogіку як основу національної системи виховання, національні і загальнолюдські духовні цінності та шляхи і засоби їх формування. У посібнику визначається необхідність систематичного й цілеспрямованого виховання національного типу особистості, формування в неї національної свідомості й самосвідомості.

У практичній частині автор надає організаційно-методичні аспекти організації та проведення виховних заходів .

В навчально-методичному посібнику надано практичні рекомендації педагогам закладів професійної (професійно-технічної) освіти щодо організації виховної роботи у ЗП(ПТ)О. Навчально-методичний посібник розроблено на допомогу слухачам всіх категорій щодо вивчення навчального модулю «Гуманізація виховного процесу в закладі професійної (професійно-технічної) освіти» .

Рецензенти:

Кулішов В.С., к. пед. н., доцент кафедри МПО та СГД БІНПО

Павленко В.В. заступник директора з виховної роботи

УДК74.568.7

X 20

Друкується за рішенням Вченої ради БІНПО, протокол № 1 від 25 листопада 2020 р.

@ БІНПО, 2020

ЗМІСТ

Вступ	3
1. Теоретичні основи національного виховання	5
1.1. Сутність і особливості національного виховання.....	5
1.2. Філософські основи національної системи виховання.....	10
1.3. Зародження, становлення і розвиток національної системи виховання.....	12
1.4. Українська етнопедагогіка - основа національної системи виховання.....	20
1.5. Національні і загальнолюдські духовні цінності, шляхи і засоби їх формування.....	25
1.6. Здобувач освіти і педагог у системі національного виховання.....	35
2. Практична частина	40
2.1 Діагностика та прогнозування виховного процесу у ЗП(ПТ)О.....	40
2.2 Зміст та форма організації виховної роботи у ЗП(ПТ)О	45
2.3 Методи організації виховної роботи у ЗП(ПТ)О	48
2.4. Народні традиції сьогодні.....	49
3. Методична частина	56
3.1.Методична розробка виховного заходу «Посвята в козаки».....	56
3.2. Українські народні ігри та забави.....	64
3.3. Методична розробка виховного заходу «День української мови та писемності».....	71
Висновки	84
Глосарій.....	86
Література.....	90

ВСТУП

Актуальність виховання національної особистості в сучасному українському суспільстві великою мірою зумовлюється потребою державотворчих процесів на засадах гуманізму, демократії, соціальної справедливості, що мають забезпечити усім громадянам рівні стартові можливості для розвитку та застосування їхніх потенційних здібностей, досягнення суб'єктивно привабливих і водночас соціально значущих цілей як умови реалізації найголовнішої соціально - психологічної потреби особистості — потреби в самовизначенні та самоствердженні.

Процес розбудови й утвердження суверенної, правової, демократичної, соціально орієнтованої держави органічно пов'язаний зі створенням громадянського суспільства в Україні, що передбачає істотну трансформацію світоглядних орієнтацій та самосвідомості народу.

Відповідно до Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року виховання громадянина має бути спрямованим передусім на розвиток патріотизму, любові до свого народу, до України.[1]

Отже, проблема виховання, як і в минулі віки, залишається найважливішою.

Перед ЗП(ПТ)О поставлене одне із пріоритетних завдань Програми розвитку загальної середньої освіти: донести до учнівської молоді ідеологію української державності, де головним є відродження й формування національної свідомості, гордість за незалежність своєї нації. Будь - яка національна школа мусить виховувати громадян України. Необхідно працювати так, щоб випускники ЗП(ПТ)О - представниками якої нації вони б не були - усвідомили те, що вони - громадяни України (тільки іншого походження), щоб пишалися тим, що живуть і працюють у великій прадавній європейській державі.

Це завдання ми зможемо розв'язати лише тоді, коли в процес становлення нашої держави, її зміцнення включимо всі можливості предметів, які викладаємо.

Національна система виховання та освіти немислима без національного вихователя, вчителя, викладача, керівника. Педагог - основна постать національно - культурного відродження України. Тому успіх навчального й, особливо виховного процесу, залежатиме від того, чи відмовиться педагог від стереотипів, що склалися

протягом багатьох років, чи готовий він перейти до нових відносин, де ідеї національного виховання, принципи й норми моралі набувають нового змісту.

З метою проведення роботи щодо підготовки випускників ЗП(ПТ)О, які матимуть загальноєвропейський рівень середньої освіти, нам необхідно формувати в них цілісне сприйняття світу й себе, гармонію світу й особистості.

Ми маємо прищепити молоді пріоритет загальнолюдських цінностей у духовному розвитку особистості на національному підґрунті, допомогти оволодіти теоретичним характером знань та переконань в усіх галузях науки, моралі, мистецтва, релігії, усвідомлено обирати свої соціальні переконання.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

1.1 Сутність і особливості національного виховання

Початок демократизації в країні знаменував собою період бурхливого національного відродження. У роки культу особистості і застою гальмувався, а нерідко й заборонявся багатогранний процес розвитку національної духовності, культури, освіти. Штучно створювалися численні перешкоди в справі навчання й виховання підростаючих поколінь, що призвело до глибокої кризи в розвитку школи й педагогіки. Виникла гостра суспільна потреба в глибокому та всебічному дослідженні причин цієї кризи та накресленні науково - обґрунтованих шляхів виходу з неї.

Магістральним шляхом розвитку школи й освіти, підтвердженим історією розвитку усіх народів світу та вітчизняним багатовіковим досвідом, є цілеспрямоване й систематичне виховання підростаючих поколінь на культурно-історичних традиціях рідного народу з творчим використанням елементів національних систем виховання інших народів.

Українська нація, як і всі нації світової співдружності, має свою самобутню історію, глибоко гуманістичну ідеологію, власну філософію буття, оригінальну національну систему виховання. Світоглядні ідеї національного єднання, міцної дружби, товариської взаємодопомоги й милосердя, звеличення людини проймають усі сфери творчої праці, природно-історичного життя українців: державно-політичну діяльність, право, мораль, економіку, культуру, мистецтво, національні традиції і звичаї виховання підростаючих поколінь. Перевірені багатовіковим досвідом надбання народної мудрості становлять ідейно-моральну основу виховання, яке має національні та загальнолюдські аспекти.

Освіта й виховання є найважливішими компонентами культури, яка в усьому світі розвивається національними шляхами. Виховання - це насамперед «вбирання» у себе кожною особистістю духовності культури рідного народу, його національного духу, буття. Відтворюючи себе з покоління в покоління (фізично і духовно) і турбуючись про свою вічність буття в дружнім колі народів світу, кожна

нація (етнос) піклується про виховання дітей, щоб вони продовжували у віках культурно-історичні традиції батьків, дідів і прадідів.

Наука доводить, що справжнє виховання є глибоко національним за сутністю, змістом, характером та історичним покликанням. Адже нація — це насамперед система різноманітних природних (біологічних, зокрема анатомічних, фізіологічних), психічних, історично обумовлених ознак «тіла, душі й розуму» (К.Д. Ушинський), тобто психології, характеру, інтелекту певної культурно - історичної спільності людей. Закономірно, що різні ознаки, якості людей залежно від національної приналежності потрібно виховувати не однаковими, уніфікованими для багатьох народів, націй, а, навпаки, різними за змістом, засобами, методами виховної роботи, які виробилися в кожній нації протягом віків і які є складовою та невід'ємною часткою її самобутньої матеріальної і духовної культури.

Видатні філософи, етнографи, психологи і педагоги світу здавна визнавали, що виховання має яскраво виражений національний характер. Як немає людини взагалі (абстрактної, безликої, без конкретної національної приналежності, а є людина - українець, росіянин, молдаванин...), так немає і виховання взагалі, а є, як зазначив ще К.Д. Ушинський, російське виховання, англійське виховання, німецьке виховання тощо. Він стверджував: «Ставши одним із елементів державного й народного життя, громадське виховання пішло в кожного народу своїм особливим шляхом, і тепер кожен європейський народ має свою окрему характеристичну систему виховання».[24] Будучи українцем, К.Д.Ушинський пишався своєю національною приналежністю, написав фундаментальну працю з українського народознавства, яка ще не була надрукована ні російською, ні українською мовами. Він палко відстоював природне право кожного народу мати національну школу, національну систему виховання.[23]

П.П. Блонський підкреслював: «Оскільки слово «нація» має значення «народ», ми могли б назвати таке виховання глибоко національним».[7]

Відомий український педагог Софія Русова стверджувала: «Національне виховання забезпечує кожній нації найширшу демократизацію освіти, коли його творчі сили не будуть покалічені, а, навпаки, дадуть нові оригінальні, самобутні

скарби задля вселюдського поступу: воно через пошану до свого народу виховує в дітях пошану до інших народів...».

В.О.Сухомлинський обґрунтовував теорію національного самовизначення учнів у процесі навчання й виховання. Глибоко досліджуючи й розвиваючи українську національну педагогічну спадщину, В.О.Сухомлинський досяг вершин світової педагогіки, ставши, на думку багатьох учених, одним із найбільших педагогів ХХ століття.

На кожному етапі свого розвитку українське національне виховання інтегровано збирало в себе кращі здобутки світової культури, які акумулювались у народних традиціях і звичаях, що стверджують добро, любов, красу, справедливість в усіх сферах життя, зокрема в справі плекання молодого покоління.

Результати світовідчуття й світорозуміння, світоглядні висновки й узагальнення українців надзвичайно цінні тим, що вони сформувалися на основі своєрідного національного буття, яке внесло в світову цивілізацію багато самобутнього, неповторного. Це яскраво позначилося і на системі виховання підростаючих поколінь українців. На цій основі сформувалися самобутня українська система виховання, її серцевина - національний тип народного ідеалу людини. Справжнє виховання не може існувати в якомусь «чистому» вигляді, бути нейтральним по відношенню до нації, єдиним для всіх людей планети. Виховання у всі віки було й буде глибоко національним за сутністю, змістом, характером і засобами його реалізації. Тому пріоритетним напрямом розвитку сучасної педагогічної теорії і практики має стати утвердження національної системи виховання як провідного, системоутворюючого фактору культурно - національного відродження.

Правильно організоване національне виховання формує повноцінну цілісну особистість, суверенну індивідуальність, яка щиро цінує свою громадянську, національну і особистісну гідність, совість і честь. Завдяки національному вихованню у дітей найповніше враховуються природні задатки, формуються національний склад мислення, психіки, національний характер і світогляд. Отже, йдеться про необхідність систематичного й цілеспрямованого виховання національного типу особистості, формування в неї національної свідомості і

самосвідомості, чим досягається духовна єдність поколінь, наступність національної культури й безсмертя нації. Національне виховання - це виховання дітей на культурно-історичному досвіді рідного народу, його традиціях, звичаях і обрядах, багатовіковій виховній мудрості, духовності. Національне виховання є конкретно-історичним виявом загальнолюдського гуманістичного й демократичного виховання. Таке виховання забезпечує етнізацію дітей як необхідний і невід'ємний складник їх соціалізації. Національне виховання духовно відтворює в дітях рідний народ, увічніює в підростаючих поколіннях, як специфічне, самобутнє, що є в кожній нації, так і загальнолюдське, спільне для всіх націй світу. Українське виховання формує з дітей типових носіїв національної культури, творців історичного шляху рідного народу, вірних продовжувачів справ, заповітів батьків і дідів.

Постійно розвиваючись, національне виховання поглиблюється, збагачується новим змістом, формами й методами впливу на підростаючі покоління. Однак не все те, що виникає в процесі розвитку національного виховання, входить до його системи. Національна система виховання включає в себе ті компоненти, які відповідають культурно-історичним здобуткам нації, її перспективам розвитку, матеріальним і духовним цінностям і характеризуються єдністю, цілісністю, взаємозалежністю й взаємозв'язком усіх своїх складових. Провідні ідеї буття українського народу проймають усю національну систему виховання, інтегрують її компоненти в культурно-історичне ціле, цілісну систему.

Національна система виховання-це історично обумовлена й створена самим народом система родинних цінностей, ідей, поглядів, переконань, ідеалів, традицій звичаїв, освітніх осередків, закладів та інших форм соціальної практики, спрямованої на організацію життєдіяльності підростаючих поколінь, виховання їх у дусі природно-історичного розвитку матеріальної й духовної культури нації. Система виховання ґрунтується на ідеях національного світогляду, філософії, ідеології, а не на ідеях якогось вчення чи якоїсь партії, громадсько-політичної організації. Національна система виховання ґрунтується на засадах родинного виховання, народної педагогіки, наукової педагогічної думки, що увібрали в себе надбання національної виховної мудрості, досягнення світової культури. Вона

охоплює ідейне багатство народу, його морально-естетичні цінності, трансформовані в засобах народної педагогіки, народознавства, принципах, формах і методах організації виховного впливу на молодь (теоретичний аспект), а також постійну й систематичну виховну діяльність сім'ї, державних і громадських освітніх закладів, осередків (практичний аспект).

Кожне нове покоління включається у вже існуючу національну систему виховання, яка відображає історичні, географічні, економічні, етнографічні й психологічні особливості даного народу та адекватна його світосприйманню й світорозумінню, самобутньому культурно-історичному шляху розвитку. Концептуальне осмислення цілей і завдань, змісту освіти й характеру національної школи й виховання переконує в тому, що сутність національної системи виховання розкривається в основних наукових поняттях: національне виховання, національна система освіти, етнопедагогіка, національна наукова педагогіка, національна свідомість і самосвідомість, національний світогляд, національна філософія, національна ідеологія, народознавство, національні педагогічні кадри тощо.

Національне виховання ґрунтується на таких фундаментальних принципах, як:

- 1) природо відповідність;
- 2) народність;
- 3) культуровідповідність;
- 4) етнізація виховання;
- 5) гуманізм;
- 6) демократизм;
- 7) зв'язок виховання з життям, трудовою діяльністю народу;
- 8) поєднання педагогічного керівництва з самодіяльністю учнів;
- 9) реалізація народознавчого, людинознавчого й особистісного підходів у процесі навчання й виховання та ін.

Сьогодні у період бурхливого національного відродження, школа, педагогічні колективи покликані творчо осмислити уроки минулого, суть сучасних суспільних процесів і на цій основі підготувати міцний фундамент для відродження й утвердження української та інших національних систем виховання народів (етносів), які живуть на території України.

Методичні рекомендації щодо вивчення розділу 1.1:

При вивченні питань які зазначені у розділі 1.1 навчально-методичного посібника, треба звернути увагу на те що освіта й виховання є найважливішими компонентами культури, яка в усьому світі розвивається національними шляхами. глибоко гуманістичну ідеологію, власну філософію буття, оригінальну національну систему виховання українського народу. Світоглядні ідеї національного єднання, міцної дружби, товариської взаємодопомоги й милосердя, звеличення людини проймають усі сфери творчої праці, природно-історичного життя українців: державно-політичну діяльність, право, мораль, економіку, культуру, мистецтво, національні традиції і звичаї виховання підростаючих поколінь. Рекомендуємо ознайомитись з основними положеннями Концепції національного виховання, визначити принципи національного виховання учнівської молоді.

Питання для самоконтролю

1. Визначте сутність національного виховання здобувачів освіти на сучасному етапі.
2. Як ви розумієте термін етнопедагогіка ?
3. Охарактеризуйте основні напрямки родинного виховання.
4. Що впливає на розвиток громадянської свідомості здобувача освіти?
5. Охарактеризуйте принципи національного виховання .
6. Визначте внутрішні та зовнішні умови розвитку національної самосвідомості здобувачів освіти.

1.2. Філософські основи національної системи виховання

Як й інші народи світу, український народ має власне, історично обумовлене ідейне багатство, зокрема ідеї народної філософії. Філософські ідеї проймають усі сфери історичної діяльності народу: господарство, культуру, мистецтво, мораль, право, державне будівництво тощо. Ідеї народної мудрості лежать в основі національної системи виховання, завдяки чому вона набуває цілісного й довершеного характеру. Народні філософські спостереження й висновки,

світовідчуття й світосприймання формувалися під впливом історико-географічних умов рідного народу, його національного буття. На кожному етапі свого розвитку українська національна система виховання вбирала в себе кращі здобутки філософського осмислення своїх цілей, завдань, сенсу життя, історичних перспектив. На основі народної філософської думки зароджувалися національні традиції, звичаї, обряди, що становлять надійний фундамент системи виховання народу. У традиціях і звичаях акумулювалися ідеї, які відображали осмислення правди, добра, краси в народному житті взагалі і в справі виховання дітей зокрема.

Пізнаючи народні філософські надбання, відкриваючи для себе цінності наших предків, учні переконуються в тому, що наші діди та прадіди організовували свою життєдіяльність згідно з такими ідеями: безкінечність і незмірність світу; вічна змінюваність життя; людина в центрі світобудови; природа як матір, її любити треба; земля-наша годувальниця: хліб - усьому голова; свобода - найбільша цінність для людини: кожна людина має жиги по правді тощо. Народна філософія утверджує культ Людини, Дитини і Природи. Упродовж віків ці та інші глибокодумні ідеї визначали сутність життя, народовладдя, народного гуманізму, моралі, естетики, які склали основний зміст і напрямки розвитку національної системи виховання.

Особливо важливе значення для виховання підрастаючих поколінь українців має філософія наших пращурів ще в дохристиянський період. Це була філософія дайбожичів, віру яких чужинці, найчастіше в ролі недоброзичливців, ідейних опонентів, називали поганською, язичницькою. Складовою нашого національного Відродження є пізнання і творче відновлення філософської думки дайбожичів, яка відомо, стверджувала цілісне світовідчуття світорозуміння, нерозривну єдність Людини і Природи, Матері - Землі. У їхній вірі, філософії - корені самотньої духовності, світогляду українського народу, першопчатки його менталітету, які століттями й тисячоліттями визначали істотність, характер, оригінальність національної системи виховання. Відродження самотніх філософських засад вітчизняного виховання, яке завжди було складовою загальноєвропейського виховання, є пріоритетним напрямком розвитку сучасної української науки, зокрема педагогіки.

Важливе пізнавальне й виховне значення для підростаючих поколінь мають згустки філософської думки, які відображені в народній міфології, фольклорі, символіці, календарно – сімейній обрядовості тощо. Історичне покликання національної системи виховання - формування в кожного учня національного світогляду, насамперед його народно-філософської основи.

Народна філософська думка постійно спрямовувалася на пошуки істини, яка лише одна може бути надійною підвалиною як життя взагалі, так і виховання зокрема. Народна філософія - це філософія добра, краси, правди, справедливості, злагоди й дружби з представниками інших національностей.

Значний виховний потенціал мають згустки народної мудрості епохи Київської Русі та історичних періодів, що їй передували. Сьогодні активно досліджуються філософські скарби предків українців епохи трипільської культури. Потужний виховний заряд має філософський зміст таких образів-символів наших предків, як Золота Верба, Золотий Плуг, Триєдине Світило Сонця - Місяця - Зорі та ін., які збереглися в національній духовній спадщині. Українська народна філософія зберігає, як найдорожчу святиню і розвиває далі культ Дитини. Національна система виховання постійно збагачується із філософської скарбниці ідей і засобів, які надають вихованню великої впливової сили, сприяють гармонійному розвитку внутрішнього світу кожної дитини. Народна філософія зазнала на собі впливу християнської філософської думки й науки, це не могло не позначитися на національній системі виховання.

1. 3. Зародження, становлення і розвиток національної системи виховання

Дослідження, особливо останніх років, свідчать, що пращури українців в епоху глибокої античності, часів трипільської культури, мали власну писемність, агрокалендар, самобутню міфологію, багатий фольклор, виховні традиції та звичаї. Протягом тисячоліть народна система виховання зароджувалася, розвивалася, захищаючись від руйнівного впливу як прямих чужоземних загарбників, так і замаскованих реакційних, шовіністичних політичних сил. Невичерпним джерелом, з якого зароджувалася й поступово набувала сталості, узагальненості система

виховання, була життєдіяльність наших пращурів ще в дохристиянські часи. Передача життєвого досвіду, набутих знань, умінь від покоління до покоління складало сутність історичного буття народу. Трудова, насамперед хліборобська, діяльність наших предків набувала пріоритетного напрямку в житті й вихованні підрастаючих поколінь.

З глибин віків розвивалась сповнена чарівної краси, високої моралі розмаїта народна творчість: пісенна, музична, танцювальна, декоративно-прикладна тощо. Багатогранна за змістом і формою народна творчість була могутнім джерелом поповнення ідей, засобів, методів і прийомів самотнього виховання. В епоху Київської Русі система виховання набуває чітко окреслених національних ознак. Функціонували такі її головні ланки: родинне виховання, початкові училища, середня й вища школа. Для потреб держави, розвитку культури готувалися літописці, філософи, оратори, письменники, церковні та державні діячі тощо, ще в домонгольську добу лише в Києві, як відомо, діяло більше 400 церков і монастирів, при них були й школи. У часи Київської Русі при зустрічі діти низько били чолом і торкалися руками землі, бажаючи цим самим зустрічній людині здоров'я, сили й щедрості Землі - Матері, Землі - годувальниці.

У наступні періоди зароджувалася й усталювалася традиційна народна виховна мудрість, основними засобами якої були фольклор, міфологія, народний календар, мистецтво та ін. У системі виховання утверджувався культ людини і культ Природи. Виховні засоби були настільки високоефективними, що діти чуйно ставилися до всього на землі: без потреби не зімнуть, не зірвуть травинку - билинку, не знищать комашину, не завдадуть болю живій істоті. Громадською думкою, звичаями, заборонялося, наприклад, бити палицею по землі. Система виховання культивувала глибокі гуманістичні засади особистості.

Значний внесок у розвиток національної системи виховання робили церква, релігія. При збереженні елементів, традицій релігії дайбожичів у виховному процесі усталювалися християнські ідеї. Служителі культу відкривали нові навчально-виховні заклади, сприяли застосуванню у вихованні історичних, наукових, культурних, літературних ідей, творів, пам'яток, часто були головною рушійною силою розвитку освіти й виховання. Вони розвивали у дорослих і дітей національне

мислення, уяву, збуджували глибокі почуття, спрямовували енергію душі, волю на ідеї добра, правди, милосердя та інших національних і загальнолюдських цінностей. З діяльністю служителів культу пов'язані і освітньо-культурні тенденції, які суперечили гуманістичному спрямуванню національної системи виховання (діяльність єзуїтських шкіл, конфлікти на релігійній основі тощо).

З XVI—XVII ст. збереглося чимало історико-культурних, літературних, педагогічних пам'яток, створених на релігійні сюжети, теми, які втілюють у собі значний гуманістичний, виховний потенціал.

Відомі культурні та освітні діячі минулого: літописець Нестор, І.Вишенський, І. Борецький, П. Могила, пізніше О.Духнович, М.Шашкевич, І. Вагилевич, Я.Толовацький та інші були служителями релігійного культу, їхній внесок у національну систему виховання є значним. Прогресивні церковні та релігійні діячі, відстоюючи політичну, державу й духовну самостійність України, виховували молодь у патріотичному, гуманістичному дусі.

Вершинних успіхів досягла українська національна система виховання в епоху великого національного Відродження (XVI—перша половина XVIII ст.). Цей період став «зоряним часом» - розвитку ідеї свободи і незалежності України, звільнення людини від соціального й національного гноблення, утвердження визвольного козацького руху як могутньої вільнолюбної суспільно-політичної і військової сили і високого духовного піднесення українського народу. Бурхливо розвивалися фольклор, мистецтва та ремесла, народний театр, книгодрукування та інші галузі культурно-історичного життя.

В епоху Відродження утверджувалася на очах всієї Європи самобутня українська система виховання молоді. Усталювалася нині діюча структура компонентів народної педагогіки, виникали нові типи навчально-виховних закладів, змінювалися демократичні й гуманістичні принципи їх роботи. Усю територію України покривала густа мережа братських, козацьких, січових, дяківських, церковних монастирських шкіл, а також шкіл народних мистецтв і ремесел. Виникали академії (Острозька - 1576р., Києво-Могилянська - 1615р. та ін.)- перші всесвітньо відомі вищі навчальні заклади на території не лише України, а й східних

слов'ян. Вони вписали золоті сторінки в історію розвитку української національної системи виховання, науки, культури, піднісши їх на рівень європейських народів.

Українське Відродження дало світові блискучу плеяду видатних учених, освітніх і громадських діячів (Л. Баранович, І. Гізель, Л. Зизаній, З. Копистенський, М.Смотрицький, Ф. Прокопович та ін.), зміцнюючи дружбу народів. Цей знаменний етап у розвитку вітчизняної системи освіти й виховання переконливо свідчить про те, що національний і загальнолюдський фактори перебувають у найтіснішому взаємозв'язку.

В епоху підготовки й проведення успішної національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького (1648—1654рр.), мужнього відстоювання політичного, державного, економічного й культурного суверенітету України система виховання сягнула на той час апогею свого розвитку.

Українську систему виховання збагачували суспільно-політичні наукові ідеї, високі моральні ідеали та інші цінності, які склали сутність діяльності соціальних інститутів, демократичних громадсько-культурних рухів, організацій. Подив і захоплення у всьому світі викликав республіканський лад Запорозької Січі - форпосту свободи й незалежності України (принципи організації й проведення козацьких рад, виборність гетьманів, отаманів Січі, полковників та іншої козацької старшини). У козацько-гетьманські часи на Україні діяли демократичні традиції національного самоврядування та судочинства. Конституція гетьмана П. Орлика (1710р.) містить у собі такі ідеї: положення про захист прав людини, нації, суверенності держави, - які були новим явищем в європейській і світовій політичній і правознавчій думці. Завдяки цьому в національній системі виховання утверджувалися ідеї народовладдя, гуманізму, самоврядування, відданості інтересам народу.

Козацько-гетьманська епоха, яка забезпечувала вільний і незалежний від інших країн розвиток національної педагогічної теорії і практики породила незвичайний феномен - козацьку педагогіку. Грунтуючись на ідеях козацького світогляду та ідеології, козацька педагогіка увібрала в себе демократичні, гуманістичні основи навчання й виховання, формувала особистість з яскраво вираженими національними ідеалами, піднесла на новий, вищий рівень українську

педагогіку. Козацька педагогіка й козацька система виховання, реалізовані в козацьких сім'ях, січових, козацьких і братських школах, соціальному середовищі, стали найвищим досягненням національної системи виховання.

З утратою політичної й державної незалежності України починає слабшати й занепадати українська система виховання в офіційних освітніх закладах. Польські, російські й австро-угорські реакціонери, шовіністи, загарбавши українські території, прагнули знищити здавна існуючу систему виховання, щоб підрізати корені, які живили національну свідомість і самосвідомість українців, їхню самобутню державність, культуру.

Закривалися українські школи, колегіуми, академії та ін., заборонялася рідна мова. Загарбники пов'язували українській молоді чужу мову, культуру, релігію, традиції і звичаї. Частина молоді денационалізувалась, переходила на чужу мову, віру, поповнювала ряди відступників від рідного народу духовних яничарів, манкуртів.

У таких драматичних політичних умовах українська система виховання зазнавала удару за ударом, розвивалася суперечливо. Вона продовжувала функціонувати здебільшого в рамках сім'ї. Видатні сини й дочки народу (вчені, культурні й освітні діячі та ін.), національно свідомі українці берегли як найдорожчу святиню виховні народні традиції, духовність.

Джерела національної духовності продовжували струмувати в життєдіяльності народу, його представників учених, письменників, педагогів тощо. Геніальний український філософ, поет, педагог Г.С.Сковорода підкреслював: «Кожен повинен пізнати свій народ і в народі пізнати себе». Відстоюючи принцип природовідповідності виховання, необхідність відродження національної системи виховання, він зазначав: «Якщо ти українець, будь ним. Якщо ти поляк, то будь поляком! Ти німець? Будь німцем. Ти француз? Будь французом! Татариним. Все добре на своєму місці і своєю мірою, і все прекрасне, що чисте, природне, тобто непідробне».

За відродження національної системи виховання все життя боровся Великий Кобзар України Т.Г. Шевченко. У 1861 році він видав український буквар, наснаживши його ідеями і засобами народної педагогіки, народознавства.

Т.Г. Шевченко мріяв написати також підручники з історії, географії, етнографії України, боровся за національні педагогічні кадри.

Естафету боротьби за національну систему виховання дружно підхопили діячі науки, культури і освіти. Яскравим свідченням розвитку української системи виховання було розгортання досліджень із гуманітарних і природничих наук (історії, філософії, математики, біології та ін.). У всьому світі шанують здобутки українських істориків —літописців: Величка, Граб'янки, Самовидця, а також Д. Бантиш - Каменського, М. Костомарова, В. Антоновича, М. Грушевського, М. Аркаса та ін. Світову етнографію збагатили видатні українські народознавці

І. Франко, В. Гнатюк, Ф. Колесса, П. Чубинський, Ф. Вовк, М. Кравченко та ін. Палку синівську любов до мови рідного народу пробуджують праці відомих мовознавців О. Бодянського, О. Потебні, П. Житецького, Б. Грінченка, А. Кримського і т. д. В умовах жорстокої русифікаторської політики самодержавства, цілеспрямованої денаціоналізації українців, руйнування їхніх виховних традицій діяли освітні заклади (колегіуми, ліцеї, гімназії тощо), в яких реалізовувалися певні ланки, елементи української системи виховання. Так, у колегії (інші назви—ліцей, коледж) імені Павла Галагана, яка функціонувала в 1871 — 1920рр., у навчально-виховному процесі домінували народні духовні традиції. За рівнем науковості викладання, інтелігентності, вихованості випускників сучасники прирівнювали цей заклад до Царськосельського ліцею, Оксфордського і Кембриджського коледжів. Колегія імені Павла Галагана виховала справжню плеяду вчених, діячів культури і освіти, серед яких: президент АН України В. Липський, академіки Котляревський, А. Кримський, В. Грабар, Д. Костюк, М. Максименко, письменники М. Драй - Хмара, П. Филипович та багато інших.

Незважаючи на всілякі перешкоди, на Україні виникали педагогічні товариства «Просвіта», «Рідна школа», освітньо-виховні організації, молодіжні об'єднання «Пласт» (1912р.), «Сокіл», «Січ» та ін., діяльність яких ґрунтувалася на вітчизняних культурно-історичних традиціях, зокрема козацьких.

Яскраво виражені ознаки духовності українського народу має, наприклад, діяльність спортивно-громадської, молодіжно-виховної організації «Пласт», яка була утворена на зразок скаутизму. Назва організації походить від слова «пластуни»

(так називалися козацькі розвідники). Біля витоків цієї організації буди П.Франко (син І. Я.Франка) та І. Чмола. Організаційно-ідейні основи «Пласту» розробив доктор О.Тисовський. Зміст, ідейно-моральні основи «Пласту» ґрунтуються на культурно-історичних традиціях, відповідають інтересам української нації. Творче відродження патріотичних дитячих і юнацьких організацій є нині вельми актуальним.

Становленню української школи та національної системи виховання в Галичині в кінці ХІХ — на початку ХХ ст. великою мірою сприяла подвижницька праця освітніх діячів і народних учителів - У. Кравченко, П. Кобринської, О. Поповича, Л. Гарматія, А.Онищука та ін., на Буковині, чинячи опір румунізації і онімеченню місцевого населення, підвалини української школи закладав Ю.Федькович та його послідовники. Під час та після революції 1905—1907 рр. почалось поступове відродження української національної школи, системи виховання. Після лютневої революції 1917 року розпочалося нове політичне, державне і національне піднесення України. У період революції 1917—1919 років, у добу УНР, гетьманату, директорії було дуже багато зроблено у справі демократизації гуманізації освітніх закладів, розбудови національного виховання. Готувалися законопроекти, вступали в дію закони, які утверджували українську систему виховання. Бурхливо відроджувалися культурно - національні виховні традиції. Розвивалася українська педагогіка, готувалися національні педагогічні кадри.

Однак перші багатообіцяльні пагони національної системи виховання були штучно загальмовані і в багато в чому знищені в період тоталітарного режиму в СРСР.

Методичні рекомендації щодо вивчення розділу 1.2 та 1.3:

При вивченні питань, які зазначені у розділі 1.2 та 1.3 навчально-методичного посібника, треба звернути увагу на те що ідеї народної мудрості лежать в основі національної системи виховання, завдяки чому вона набуває цілісного й довершеного характеру. На кожному етапі свого розвитку українська національна система виховання вбирала в себе кращі здобутки філософського осмислення своїх цілей, завдань, сенсу життя, історичних

перспектив. На основі народної філософської думки зароджувалися національні традиції, звичаї, обряди, що становлять надійний фундамент системи виховання народу. У традиціях і звичаях акумулювалися ідеї, які відображали осмислення правди, добра, краси в народному житті взагалі і в справі виховання дітей зокрема. Особливо важливе значення для виховання підростаючих поколінь українців має філософія наших пращурів ще в дохристиянський період.

Складовою нашого національного Відродження є пізнання і творче відновлення філософської думки дайбожичів, яка відомо, стверджувала цілісне світовідчуття світорозуміння, нерозривну єдність Людини і Природи, Матері - Землі. У їхній вірі, філософії - корені самобутньої духовності, світогляду українського народу, першопчатки його менталітету, які століттями й тисячоліттями визначали істотність, характер, оригінальність національної системи виховання..

Важливе пізнавальне й виховне значення для підростаючих поколінь мають згустки філософської думки, які відображені в народній міфології, фольклорі, символіці, календарно – сімейній обрядовості тощо. Історичне покликання національної системи виховання - формування в кожного учня національного світогляду, насамперед його народно-філософської основи.

Питання для самоконтролю

1. Визначте виховний потенціал народної педагогіки.
2. Як ви розумієте поняття філософські основи національного виховання ?
3. Охарактеризуйте систему виховання в епоху Київської Русі
4. Назвіть провідні ідеї козацької педагогіки.
5. Охарактеризуйте джерела духовності українського народу.
6. Визначте внутрішні та зовнішні умови розвитку системи національного виховання.

1. 4. Українська етнопедагогіка - основа національної системи виховання

Термін «народна педагогіка» в науковий обіг ввів на Україні О.Духнович, у Росії –К.Д. Ушинський. Народна педагогіка - це галузь педагогічного досвіду народу, яка розкриває його погляди на мету, завдання, форми, методи і засоби навчання та виховання в дусі національних виховних традицій. Етнопедагогіка - це історично складена система народних знань і умінь у справі навчання і виховання підростаючих поколінь, яка є невід'ємною частиною національної духовності. Етнопедагогіка - це фактично безперервна систематична творчість у справі вдосконалення виховної практики на основі успадкованих від старших поколінь традиційних засад народного життя, виховання.

Цінність етнопедагогіки - в її органічній єдності з життям народу, його історією, культурними і побутовими традиціями, ідеї та засоби народної педагогіки, порівняно з багатьма засобами, ідеями наукової педагогіки, глибше і повніше втілюють у собі національну духовність, тобто національну психологію, філософію, світогляд, ідеологію та ін. Саме тому етнопедагогіка становить основу національної системи виховання.

Справді невичерпною скарбницею освітніх засобів є народна педагогіка. Головними з них є: рідна мова, усна народна творчість (фольклор), національна міфологія і символіка, народне мистецтво, національні традиції, звичаї і обряди, народні ігри та іграшки тощо. Без таких засобів виховання, що увібрали в себе досвід тисячолітнього буття народу, як без коріння чи фундаменту не може повноцінно розвиватися ні родинне, ні громадське виховання, ні педагогічна наука, одним словом, національна система виховання.

Етнопедагогіка має свої принципи виховання. Провідними принципами української етнопедагогіки є природовідповідність, культуровідповідність, народність виховання, виховання в праці, єдність навчання і виховання, зв'язок із життям рідного народу, гуманізм, активність і ініціативність вихованця в процесі виховання, орієнтація на загальнолюдські моральні цінності та ін.

Народне дитинознавство розкриває передусім вікові та психологічні особливості дітей, специфіку їх мислення, своєрідність світосприймання, емоційного життя тощо. Народні спостереження глибоко й безпомилково

відображають внутрішній світ дітей: інтереси, мотиви діяльності, цілі вчинків, розуміння соціальної практики, інші особливості духовного життя.

Зміст і цілеспрямованість цього розділу переконують у тому, що в центрі етнопедагогіки - Дитина у всій розмаїтості і складності мотивів діяльності, інтересів, прагнень, почуттів, мрій, домагань, вчинків. Народ здавна вважає, і це підтверджують сучасні дані медицини, психолого-педагогічної науки, що у вихованні вирішальне значення має ранній вік дитини. Невипадково в народі кажуть: «Звички трирічної дитини помітні у вісімдесятирічної людини», «Від п'ятирічної дитини до дорослої людини один крок, а від новонародженої до п'ятирічної - величезна відстань», «Гни дерево, поки молоде, вчи дитя, поки мале» та ін.

Цікаво, що кожен віковий період дитини, наприклад, до 5 років, в які вона найбільш стрімко розвивається, закріплений народом у назвах: 1) народженятко, немовлятко); 2) сідунчик; 3) ходунчик; 4) лепетунчик (говорунчик, брехунець); 5) бігунець; 6) товкунець; 7) третяк (третячок); 8) четвертачок; 9) п'ятачок. Ці та інші періоди в житті дитини розкриваються багатьма засобами народного дитинознавства.

Батьківська, родинна педагогіка є серцевиною народної виховної практики. Це перевірений віками досвід національного виховання дітей в умовах родини, у колі найближчих по крові й духу людей. Родинне виховання є могутнім джерелом народного світогляду, національного духу, вищої моральності, трудового гарту, громадянського змушнення. Родина - це природний осередок найглибших людських почуттів: тут народжуються й поглиблюються любов до Матері і Батька, Бабусі і Дідуся, Роду і Народу, пошана до рідної мови, історії, культури. Згідно з народними поглядами, дитина найшвидше і найглибше засвоює основи моралі серцем і душею, тобто народ прагне насамперед пробуджувати і розвивати почуття доброти, чуйності, совісті, правдивості, любові до всього живого.

У народі все відбувається природно, просто: з перших годин народження, місяців і років життя дитини до неї ставляться батьки, родичі, всі, хто її оточує, ласкаво й ніжно, задушевно й чуйно, і в дитячому серці зароджуються, укорінюються відповідні моральні почуття. Народ виходить із того, що в дітей з найбільш раннього віку треба цілеспрямовано формувати моральні почуття, хоч діти

можуть ще не розуміти відповідних цим почуттям моральних понять, норм. Сутність морально вихованої людини не в знанні напам'ять моральних понять, принципів, а в сформованих у неї глибоких і стійких моральних почуттях (любові до людей, милосерді, доброті та ін.).

Народ здавна визнає очевидну істину: батьки - головні вихователі. Найбільший виховний вплив на дітей має створений батьками спосіб життя родини, усіх її членів. Усупереч народній виховній мудрості застійна педагогіка часто проголошувала головними вихователями представників державних установ (вихователів дитсадків, працівників школи), що принижувало природно – історичну місію батьків, виховний вплив сім'ї.

Найкращі умови для розвитку особистості створюються в процесі поєднання родинних і загальнонаціональних, регіональних традицій, звичаїв і обрядів, які підтримуються насамперед батьками, силою громадської думки. Активне включення дітей у народні традиції звичаї і ритуали та урочистості (трудові, моральні, естетичні) - могутній фактор комплексного впливу на особистість. Народне навчання, на противагу тому, яке домінувало в попередні десятиріччя, має яскраво виражений виховний характер. Якщо наукова, точніше офіційно-застійна дидактика, визначала пріоритетну роль і місце в освітньому процесі книги (підручника, посібника) для всіх вікових груп учнів, то народна дидактика дотримується диференційованого підходу, не уніфікує книгу як єдине і головне джерело знань. Часто вона надає пріоритетного значення таким могутнім, так би мовити, живим і життєвим, практично необхідним джерелам знань, що не «засушують» особистості, навчального процесу, як природа, навколишнє середовище, стосунки між людьми, спілкування тощо.

Народні навчально-пізнавальні традиції ґрунтуються на життєвій практиці, потребах і інтересах, власній дослідницькій діяльності кожного вихованця. Головне в народному навчанні - безпосередня особиста праця (фізична, розумова), дослідницький пошук, самостійне оволодіння знаннями, уміннями. Народ утверджує самонавчання, самоосвіту як провідний і ефективний шлях пізнання дійсності, самовдосконалення особистості.

Народна педагогічна деонтологія (з грецької мови - потрібне, необхідне) вивчає проблеми обов'язкових умов національного виховання. Народ домагається, щоб у життєвій практиці дитини насамперед реалізовувалось те, що вкрай необхідне, чого обов'язково треба дотримуватись в інтересах розвитку особистості.

Народна мудрість утверджує такі вихідні, головні умови виховання, які мають обов'язковий, вічний характер: родинне гніздо, сім'я, пам'ять родоводу, рідна мова і спадкоємність поколінь, гуманізм, творча праця, рідне національне середовище, культивування моральних чеснот народу.

Ідеї, положення народної педагогічної деонтології сприймаються дітьми як заповіді предків, закони життя, без яких воно втрачає свій смисл, гуманну сутність. Це такі, наприклад, ідеї, настанови: любов до батьків, родичів, інших людей; пошана до родоводу, рідної мови культури, історії; повага до праці, хліба, рідної землі; піклування про молодших і старших людей, співчуття і милосердя до тих, хто переживає горе; вірність народним традиціям, звичаям і обрядам, заповідям дідів і прадідів; вшанування пам'яті померлих і загиблих.

Завдяки народній деонтології діти з раннього віку відчують і усвідомлюють приналежність до рідного народу, причетність до його долі, живуть його інтересами: «Будь вірний роду, народу», «Не допусти зради громади», «За рідний край мужньо вмирай» тощо.

У нашого народу існує мудра віра в природні задатки кожної дитини. Будь - яка дитина має «золоте зерно душі», яке, попадаючи на родючий ґрунт національного виховання, дає світлолюбні пагінці добра, правди, гідності, гордості та ін. За народними поглядами, кожен учень може і повинен бути в чомусь першим (ватажком, лідером) один - у навчанні, другий - у трудовій діяльності (фізичній, продуктивній праці), третій - у мистецтві, четвертий - у народознавчій роботі, п'ятий - у спорті тощо. Такий народний підхід забезпечує радість у навчанні, пробуджує енергію життя, формує гідність, надихає на подолання труднощів, дає можливість відчувати себе рівним серед рівних і водночас першим серед інших в певній діяльності.

Найпоширенішими формами організації народного навчання і виховання дітей є індивідуальна, групова (колективна) і масова. У народі поширені такі поняття, як

«грумада», «братство», «побратимство», «товариство», які свідчать, що наші батьки і діди глибоко розуміли і реалізовували силу, користь і авторитет колективних форм організації діяльності, зокрема навчання й виховання. У тісній єдності з формами організації застосовуються методи виховного впливу на дітей. Найпоширенішою групою народних методів виховання є група, що покликана формувати поведінку дитини, її практичний досвід. До цієї групи методів належать спосіб життя, його уклад чи історично обумовлені види діяльності, праця, народні ігри, громадська думка, приклад, змагання тощо.

Народна педагогіка приділяє значну увагу природним засобам фізичного, морального оздоровлення дітей - сонцю й воді, вітру й росі, свіжому повітрю, краєвидам природи, цілющим травам і квітам тощо. Діти відчують і усвідомлюють, що людина - це невід'ємна частинка природи, без якої просто не було б життя на Землі. Виховані засобами народної педагогіки діти бережуть природу, свій «зелений дім».

За народною виховною системою формування особистості здійснюється в праці і для праці — життєво необхідної, вільної, естетично пережитої й глибоко осмисленої. Адже саме така праця, трудова діяльність, за народною філософією, є першоосновою буття людини, нації. У трудовій діяльності найефективніше відбувається фізичний, розумовий, моральний, естетичний розвиток дитини. Важлива специфічна ознака народної педагогіки полягає в тому, що всі види виховання, які виділяє сучасна наука, реалізуються в єдиному процесі формування особистості. Усі засоби народної педагогіки (різьблене «сонечко» на колисці, яскрава кольорова і хитромудра саморобна забавка, колискові пісні, ласкаве слово батьків і родичів, різноманітні розвиваючі рухи, перші трудові операції, дотепні загадки та ін.) цілеспрямовано включають дітей у всі види діяльності, які забезпечують їхній всебічний розвиток. Виховна мудрість етнопедагогіки передбачає активне включення дітей у всі історично вироблені рідним народом види діяльності, які комплексно, усебічно і гармонійно впливають на дітей, формуючи в кожній дитині багатогранну й цілісну національну духовність.

Методичні рекомендації щодо вивчення розділу 1.4

При вивченні питань які зазначені у розділі 1.4 навчально-методичного посібника, треба звернути увагу на те що етнопедагогіка - це історично складена система народних знань і умінь у справі навчання і виховання підростаючих поколінь, яка є невід'ємною частиною національної духовності. Етнопедагогіка - це фактично безперервна систематична творчість у справі вдосконалення виховної практики на основі успадкованих від старших поколінь традиційних засад народного життя, виховання.

Цінність етнопедагогіки - в її органічній єдності з життям народу, його історією, культурними і побутовими традиціями, ідеї та засоби народної педагогіки, порівняно з багатьма засобами, ідеями наукової педагогіки, глибше і повніше втілюють у собі національну духовність, тобто національну психологію, філософію, світогляд, ідеологію та ін. Саме тому етнопедагогіка становить основу національної системи виховання.

Питання для самоконтролю

1. Визначте сутність поняття етнопедагогіка.
2. Назвіть провідні принципи української етнопедагогіки.
3. Охарактеризуйте принцип природовідповідності у вихованні здобувачів освіти .
4. Як ви розумієте поняття філософські основи національного виховання ?
5. Визначте вплив народних традицій та звичаїв на формування особистості.
6. Назвіть умови розвитку особистості що створюються в процесі поєднання родинних і,загальнонаціональних, регіональних традицій, звичаїв і обрядів.

1.5 Національні й загальнолюдські духовні цінності, шляхи й засоби їх формування

Усі компоненти духовності українського народу, як і його матеріальної культури становлять національні цінності, які є серцевиною освіти та виховання. Матеріальні та духовні надбання пізнаються, шануються і примножуються працею рук, зусиллями мозку і енергією серця, теплотою та багатством душі кожного вихованця - господаря своєї долі, усієї країни, діяча історії і культури рідного

народу. З молоком матері діти вбирають у себе той національний дух, який формує з них типових представників свого, а не іншого народу. Національне виховання, яке гармонійно вписується в життєдіяльність рідного народу, поступово формує в підростаючих поколіннях усі компоненти духовності, яка передається дітям від батьків, дідів і прадідів та поглиблюється, збагачується в умовах сучасного буття нації.

У процесі реалізації національного виховання формується така система основних компонентів духовного світу особистості:

Національна психологія. Самобутність української національної психології обумовлена матеріальними чинниками, культурно-історичними обставинами (особливостями природи, території, економіки, культури тощо), природними особливостями українців (анатомічними, фізіологічними, генетичними та ін.). Психічні процеси (мислення, почуття, воля тощо) українця, росіянина, білоруса мають як спільні, так і відмінні ознаки. Батьки, вчителі, вихователі мають помічати і розвивати в кожній дитині національно-психологічні особливості. Недооцінювання, нехтування всім багатством і розмаїтістю якостей, відтінків національної психології (темпом і способом мислення, перебігом емоцій і почуттів, особливостей мовлення тощо) збіднює психічне життя дитини, звужує світосприймання, стирає оригінальність світобачення. Психологія українця — це психологія працюючого господаря, умілого хлібороба, захисника прав особистості й державної незалежності Батьківщини — України. Це психологія людини, яка вічно захищала сама себе, свою матеріальну й духовну спадщину, падала в нерівному бою, підіймалася, перемагала, і в години політичної незалежності України сягала вершин людської цивілізації.

За останні десятиріччя українська національна психологія з відомих причин не досліджувалась.

Національний характер і темперамент. Вони формувалися *протягом* віків усім ладом і способом життя, культурно-історичними традиціями, які мають поєднуватися з минулим досвідом. Вічне правдошукання, гостинність і щедрість, ласкавість і *добррозичливість*, пісенність і музичність, працювитість і талановитість, ніжність і глибокий ліризм, свободолюбність і душевне багатство — лише деякі типові якості відомого в цивілізованому світі українського національного характеру.

У освітній роботі педагог враховує, що національний характер і темперамент багатьох українців мають деякі нашарування, які історично не притаманні їм і виникли під впливом чужорідних факторів, політичних віянь і установок, ідеологічних догм, привнесених ззовні. Такими нашаруваннями (тимчасовими в історії розвитку народу) у частини українців є: неповага до рідної мови, відчуття національної неповноцінності, недостатнє відчуття єдності людей своєї нації, соборності всіх українських земель, примиренність і довготерпіння до явищ, які порушують цілісність, згуртованість народу, принижують його духовні, культурні цінності.

Національний спосіб мислення. Українська система виховання спрямована на те, щоб підростаючі покоління оволодівали всім багатством і різноманітністю засобів та прийомів мислення народу. Національна психологія, характер, свідомість і самосвідомість та інші складники духовності народу, трансформуючись у мисленні дитини, визначають її самобутність, неповторність. У виховній роботі педагог бере до уваги, що український народ, як інші народи, пізнає дійсність під кутом зору, який обумовлений як природою самих українців, так і природою, економікою, видами господарської діяльності. Завдяки цьому специфічному «куту зору», способу мислення, творче бачення світу українським народом значною мірою відрізняється від творчого осмислення дійсності іншими народами. Вихователь враховує, що спосіб мислення дітей має і національні, і загальнолюдські особливості, спосіб мислення українців має багато спільного з способом мислення білорусів, росіян, поляків, інших слов'ян. Однак він має самобутню історію, завдяки чому із століття в століття відтворюється і розвивається самобутність української культури, духовності.

Народна мораль, етика. Національна система виховання забезпечує глибоке осмислення кожним учнем народних моральних та етичних ідей, положень, правил принципів, поглядів. Народна мораль найкраще засвоюється в процесі безпосереднього включення дітей у працю, побут, виконання традицій, звичаїв, обрядів. Мораль народу (совість, правдивість, гідність, справедливість, чесність тощо) проймає всі грані життя, вона є його сутністю.

Батьки, педагоги враховують те, що народ завжди надає пріоритетності моралі перед усіма іншими сферами, факторами життя. За народною мудрістю кожна людина має визнавати вищість, верховенство моральних знань (ідей, норм, принципів), підпорядкованість їм інших галузей, видів знань (політичних, ідеологічних тощо). Національна система виховання реалізує моральні цінності — людяність, доброту, милосердя, співчуття як найвищі духовні надбання рідного та інших народів. Народна виховна мудрість стверджує, що у всіх справах і вчинках найголовнішим є моральний аспект, критерій. Моральна зрілість юнака чи дівчини є тим найголовнішим критерієм, який дозволяє їм практично реалізовувати, за власним вибором, політичну платформу чи ідеологію певної партії, громадсько-політичної організації. Морально незрілі, але заполітизовані й заідеологізовані представники молоді можуть бути соціально небезпечними. Народна етика, етикет охоплюють принципи та норми ставлення не лише до людини, суспільства, а й до живої й неживої природи.

Глибоко оволодіваючи результатами розумової діяльності своїх батьків, дідів і прадідів, українські діти поступово опановують той спосіб мислення, який матеріалізований у цих результатах (пам'ятках історії та культури, виробках мистецтва, художніх творах тощо). Національний спосіб мислення українських дітей успішно формується засобами етнопедагогіки рідного народу, зокрема народної дидактики, математики, біології, астрономії, метеорології та інших галузей народних знань.

Народна естетика. Вона найтісніший чином пов'язана з народною мораллю. Національна система виховання історично виникла й утверджувалася в гармонійному взаємозв'язку з ідеями, принципами народної естетики. Народ завжди прагнув будувати своє життя, культуру, побут, дозвілля за законами краси. Відчуття й розуміння краси також має національний характер.

Виховуючи в учнів народні естетичні погляди, смаки, педагог пояснює, що, наприклад, лад, будівництво й влаштування українського житла, садиби має традиційний національний естетичний колорит: біла хата, біля неї—червона калина і струнка тополя, кручені паничі за тином, розмальовані ворота, соняшник на городі. У хаті - вишиті рушники, квіти, духмяні трави, на стінах - портрети батька й матері,

бабусі й дідуся, національних героїв України. Святим місцем, уособленням високої краси для українців є покуття (покуть). Тут традиційно вішається картина іконопису, яка символізує найвищу духовну, божественну красу. Усе в українській хаті має національний естетичний колорит, у який може гармонійно вписуватися, наприклад, художня картина живописця - представника іншого народу.

Ґрунтуючись на народній естетиці, українська система виховання передбачає формування в учнів гарної поведінки, привабливого стилю життя, доброзичливого ставлення до людей, умінь власноручно вишивати одяг, готувати смачну їжу за народними рецептами тощо.

Оволодіваючи серцем і розумом молоді, народна естетика пробуджує в неї внутрішні сили, надихає на добрі справи, запалює оптимізмом, стверджує любов, віру і надію як найважливіші складники духовності.

Народна правосвідомість (народна правотворчість, законотворчість, звичаєве право). У національній системі виховання формування правосвідомості займає чільне місце. Народ завжди жив і живе за законами добра й краси, правди й справедливості, гідності й милосердя.

У народних громадах, товариствах, інших об'єднаннях, у суспільстві в цілому верховенство завжди належало народній моралі, яка в свідомості народу мала статус і значення закону життя, діяльності й поведінки. У виховній роботі педагог домагається глибокого усвідомлення учнями того, що народне право, звичаєве право ґрунтується на національних і загальнолюдських моральних ідеях нормах. Громадська думка, народна духовність утверджують закони життя (принципи, правила, вимоги тощо), в основі яких — високі норми, ідеї народної моралі. У процесі розвитку суспільства справедливі юридичні закони виникають на основі народної моралі. Тому порушення і моралі, і законів у народу вважається найтяжчим злочином, гріхопадінням, святотатством.

Народне звичаєве право справедливе, хоч інколи і жорстке: згадаймо присуд батька, вірного народним традиціям і звичаям, який виганяє з дому Катерину, свою дочку, що необачно порушила народну мораль, народні неписані закони цнотливості, чистоти, порядності (поема «Катерина» Т.Г. Шевченка). Народна правотворчість щодо її порушників була жорсткою, але в її основі— глибока

людяність, спрямована на збереження гідності, честі окремої особистості, високого благородства, материнства як суспільних явищ, гуманного виховання молоді, утвердження у віках моральної чистоти народу, нації.

Українська система виховання переконує підростаючі покоління в тому, що наш народ здавна будував правове суспільство, однак насильство чужоземних загарбників, політичних сил (шляхом війни, агресії, загарбання території України, знищення її духовності) було першопричиною гальмування й руйнування народної високоморальної правової держави.

Народна правосвідомість завжди утверджувала право на свободу, землю, власність, працю, вільне господарювання, житло тощо.

Національна філософія (етнософія). Філософія українців - це система оригінального сприймання й осмислення дійсності. Національна філософія — це самобутня система *ідей*, поглядів на природу, суспільство, всесвіт, на душевний і духовний світ людини, обумовленість природних, соціальних і психічних явищ, на проблему долі людини, покликання і ролі в історії народу, на можливу участь у людському житті ще не пізнаних, «надприродних» сил. У нашого народу етнічна філософія існує у вигляді уявлень; понять про світобудову, глибинні потаємні першопричини людських вчинків, історичного поступу ще з дохристиянських часів.

Пізнання кожним учнем національних філософських ідей, поглядів сприяє духовній цілісності особистості. Використовуючи скарби народної мудрості, осмислюючи життєвий досвід народу, а також свій власний, учень замислюється над проблемами мети, смислу життя і смерті, шляхами досягнення поставлених цілей, засобами реалізації своїх планів, мрій.

Національний світогляд. В українців історично виробився самобутній світогляд. Національний світогляд — це обумовлена культурно-історичними умовами система поглядів, переконань ідеалів, яка складає основу національної духовності й відображається в ідейній, морально-етичній спадщині, традиціях і звичаях української нації, її минулій історії і сучасному бутті. Український світогляд розкриває народне ставлення до природи, людини, пояснює смисл життя, місце людини в ньому. Світогляд опирається на розуміння народом таких фундаментальних понять, як світ, людина, народ, нація, любов, віра, надія,

духовність та ін. Українському світогляду притаманна філософсько-психологічна риса - утвердження органічної єдності, *гармонійного злиття* Людини і Природи, Народу і Космосу.

У виховній роботі педагог враховує, що світогляд українців відзначається об'єктивністю, реалістичністю, глибинним осягненням першоструктур буття, поєднанням глибокого ліризму, душевного багатства і проникливої логічної думки. Навіть ті світоглядні народні уявлення, погляди, які довгий час тлумачились офіційною наукою як ідеалізм і містика, марновірство і забобонність народних мас (психічні явища пов'язані з екстрасенсорикою, парапсихологією, астрологією, телепатією, козацьким характерництвом тощо), у наш час набувають наукового обґрунтування. Учні переконуються в тому, що в такій найскладнішій сфері буття, як психіка, народний світогляд виявився більш проникливим і далекоглядним, ніж науково-офіційний світогляд епохи застою, завдяки гострій інтуїції і глибокій та чіткій спостережливості людей праці, їх багатовіковому досвіду життя.

Національний світогляд є тим базовим компонентом особистості, фундаментом її духовності, на основі якого успішно формується науковий світогляд.

Національна ідеологія. Національна ідеологія — це ідейне багатство нації, система філософських, політичних, правових, економічних, моральних, естетичних та релігійних ідей, поглядів, принципів ідеалів, які відображають інтереси, прагнення, потреби нації, суверенність її державності.

Протягом століть українська нація виробила власну, глибоко гуманістичну ідеологію. Ця скарбниця народних ідей постійно поглиблювалася, відображаючи нові явища, потреби національно-культурного життя народу. Національна ідеологія захищає інтереси людини праці, право кожної особистості на повну свободу мислення і волевиявлення. Ідеологія українського народу обґрунтовує найвищі цінності, повний суверенітет як окремої особистості, так і державного, політичного, економічного й духовного життя України.

У період розбудови ідеологія народу виконує функції ідеології національного відродження, побудови правової держави на засадах народної совісті, правди, справедливості, гідності, гуманізму і демократизму.

Національна ідеологія утверджує в житті неминущі, вічні загальнолюдські цінності мирної творчої праці, взаємопідтримку людей різних національностей, реальну дружбу народів, самобутність і суверенність кожної нації, пріоритет прав особистості, верховенство турбот про юне покоління — майбутнє нації.

Система українського національного виховання передбачає таку життєву позицію кожного юнака й дівчини, у формуванні якої провідна роль належить українській філософії, світогляду, ідеології.

Національна свідомість і самосвідомість. Кожен громадянин суверенної України повинен мати свою національну свідомість і самосвідомість. Без духовного багатства, сконденсованого в цих поняттях, неможливий повноцінний внутрішній світ людини-громадянина. Національна свідомість формується всіма засобами рідної мови, історії, культури, мистецтва, народними традиціями й звичаями тощо. Надійним фундаментом, на якому успішно формується національна свідомість українців, є історична пам'ять, що зберігає кожну сторінку життя, боротьби рідного народу за соціальні, політичні й національні права на всіх етапах його розвитку.

Педагог зважає на те, що відсутність національної свідомості нерідко спричиняє «манливе, ілюзорне відчуття «другосортності», «другорядності» рідної мови, культури, врешті самого себе, народжує комплекс національної і громадянської неповноцінності. Такі здобувачі освіти не мають, як правило, почуття власної гідності і гордості. Вони часто звертають із правильного життєвого шляху, стають егоїстами, обивателями, пристосованцями, різного роду «перевертнями». Так дуже дорого коштує людині, суспільстві те, що не враховуються закони розвитку природи людини, її духовності.

Українська національна самосвідомість — це відчуття й усвідомлення гордості за приналежність до своєї нації. Національна самосвідомість успішно формується в тих здобувачів освіти, які в сім'ї і в школі користуються рідною мовою, охоче вивчають історичне минуле України, її культуру.

Національна самосвідомість концентрує всю багатогранну діяльність громадянина на загальнонаціональних завданнях, проблемах, стимулює самовіддану працю, на благо Батьківщини - України. В здобувачів освіти з національною самосвідомістю формуються стійкі мотиви приносити користь народу, нації. У них

підвищується громадянська відповідальність за свої вчинки. У процесі формування української національної самосвідомості одночасно виховується й справжня любов до інших народів, повага до їхніх культур. Істинними поборниками дружби між народами, як свідчить світова історія, є люди, що палко люблять свій народ: адже творити добро для інших народів може лише той, хто навчився творити його для рідного народу.

Національно свідомому юнаку чи дівчині чужі зверхність, чванькуватість, погорда в ставленні до представників інших національностей, комплекс месіанства, національної винятковості. Такі та подібні їм негативні якості, що призводять до національного егоїзму, міжнаціональних конфліктів, проявляються в тієї частини молоді, яка має викривлену національну самосвідомість, а точніше - недостатньо сформовану, а то й зовсім не сформовану цю благородну якість людини-патріота, громадянина, поборника реальної дружби між народами.

Цілеспрямовано і систематично формуючи в молоді національні духовні якості, система виховання кожного народу стверджує свій ідеал людини - громадянина.

Українська система виховання має свій історично обумовлений ідеал людини-українця. У багатьох історико-культурних пам'ятках, фольклорі, художніх творах класиків, у практичній діяльності наш народ виплекав і опоетизував ідеал людини-землероба, хлібороба, селянина-трудолюбця, господаря-власника землі, яка належала дідам і прадідам. Коли чужоземні загарбники разом із соціальними поневолювачами позбавляли українського селянина-хлібороба свободи, права працювати на власній землі, пригнічували його, народ оспівував ідеал людини-козака, гайдамаки, бунтаря, повстанця, стрільця.

Ідеал типового козака-українця, витязя нескореного духу, захисника пригноблених і скривджених іде вглиб віків. Він оспіваний у піснях, легендах, бувальщинах, класичній і сучасній літературі. Він і сьогодні живе в устах і ділах народних. Витязь української літератури поет В. Симоненко в роки глибокого застою писав: «Народ мій є! В його волячих жилах козацька кров пульсує і гуде».

Найбільше місце в національній системі виховання належить узагальненому ідеалу українця - людини лагідної і щирої, правдолюбної і доброзичливої, дотепної і

жартівливої, талановитої і працьовитої, витривалої і терплячої, стійкої і войовничої у справі захисту рідної землі, держави від чужоземних загарбників.

У роки відродження в народній свідомості вирізьблюється ідеал людини - громадянина суверенної України, який традиційно втілює в собі м'якість і ніжність вдачі, пісенність і музичність, доброту і милосердя, стійкість і незламність духу, вірність заповітам батьків і дідів. Ці якості сучасного українця, його волелюбної душі і сонячної духовності є ніби ідеальним відображенням його буття, матеріальної основи життя, найбільших наших багатств - родючих чорноземів і розкішної природи України, її героїчної історії.

Ідеали, інші духовні цінності рідного народу є водночас і загальнолюдськими цінностями. Національне і загальнолюдське — це не альтернативні (як часто трактувалося в період культу особи і застою), а взаємопроникні дві сторони виховання як суспільного явища, в якому діалектично взаємопов'язані біологічні (анатомічні, фізіологічні, генетичні), психологічні та соціальні фактори. Загальнолюдське - це не наднаціональне і не позанаціональне. Загальнолюдський зміст завжди має конкретне національне втілення, відображення в системах виховання різних народів. Коли учні недостатньо оволодівають національними цінностями, цілісною народною духовністю, вони втрачають у своєму і національному, і загальнолюдському розвитку. Коли духовні цінності рідного народу забуваються, штучно звужуються (з різних причин — політичних, ідеологічних тощо), національна система виховання гальмується і занепадає. У суспільстві поширюються такі негативні явища, як соціальна хвороба, пошесть, моральні «пустоцвіти», духовні безбатченки. При цьому в молоді, як правило, не формуються або дуже слабо формуються національні й загальнолюдські цінності, послаблюється відчуття своїх рідних, родоводу, рідного краю, батьківської землі, рідного народу, а відтак і відчуття та розуміння інших людей, зокрема представників різних національностей, що призводить до міжнаціональних конфліктів, а то й до ворожнечі. Порятунком від таких ситуацій, обставин є організація широкої національно-просвітницької діяльності, повноцінного науково обґрунтованого національного виховання, яка формує глибоко людське в Людині, тобто одночасно реалізує загальнолюдське виховання.

Цілі і завдання національної системи виховання досягаються насамперед через глибоке і всебічне оволодіння учнями змістом освіти, який має втілювати в собі національні та загальнолюдські цінності і реалізується такими основними шляхами, засобами:

I. Рідна мова. Українська мова є однією з найдавніших і розвиненіших мов світу. Вона має багатовікову історію свого розвитку, тому скарбниця її виражальних засобів, пізнавально-навчальних прийомів практично невичерпна. На думку багатьох учених, українська мова - попередниця санскриту - давньоіндійської мови. За ступенем поширення на планеті українська мова перебуває у другому десятку мов світу, а за кількістю своїх носіїв займає друге місце серед слов'янських народів. Вона надзвичайно багата лексично, граматично й інтонаційно, тому за своїми можливостями здатна виконувати велику культуротворчу, духовнотворчу, народотворчу історичну роль. Багаті засоби рідної мови, адекватні природним, національним особливостям українських дітей, створюють найсприятливіші умови для їх нормального розвитку. Засвоюючи рідну мову з найбільш раннього віку, діти поступово стають носіями національного змісту, духу: засобами рідної мови в них найбільш ефективно формуються національна психологія, характер, світогляд, свідомість і самосвідомість та інші компоненти духовності народу. Українська система виховання реалізує здавна прийняту цивілізованими націями аксіому: нормальне навчання, виховання і розвиток підростаючих поколінь забезпечуються лише рідною мовою.

2. Родовід. Засобами рідної мови діти найглибше усвідомлюють ідейно-моральні цінності родоvodu, його першорядну роль у житті людини, *нації*, її культури і духовності. Народження, родина, родичі, рід, родовід, родинознавство, народ — ці однокореневі поняття супроводжують людину протягом усього життя, розкривають її ідейну, *моральну*, *духовну* сутність, природну, логічну послідовність основних етапів формування людини. Від роду до народу, нації—такий природний шлях розвитку кожної дитини, формування її гуманістичної суті, патріотичної спрямованості, національної самосвідомості і повноцінності, громадянської зрілості.

В умовах вивчення свого роду, продовження його справ, реалізації мрій і надій, тобто в процесі родовідного виховання виникають психологічний комфорт,

упевненість у своїх силах і можливостях. Серцем, душею і розумом дитина глибоко відчуває потреби всієї рідні, інших людей, починає турбуватися про інтереси всього роду, народу, нації.

Народ здавна застосовує у вихованні, поетизує і прославляє значення роду, родоводу в таких крилатих виразах: «Ой роде наш красний, роде наш прекрасний», «Козацькому роду не буде переводу», «Тому роду не буде переводу, в якому браття милують згоду», «Тяжко жити без роду-племени» тощо.

Історична пам'ять, мислення, духовність особистості починаються з пам'яті роду. Сім'я, школа, громадськість виробляють потребу, знати свій родовід і по батьковій, і по материній лінії, вивчати своє генетичне коріння, родовідне дерево. Така навчально-виховна діяльність формує культ Матері й Батька, Бабусі й Дідуся, культ Роду й Народу, виховує в дітей гідність, честь, гордість за своїх предків, прагнення й готовність зберігати та примножувати здобутки свого родоводу. Найвірніший шлях досягнення цієї мети — практичне включення дітей у продовження родинних звичаїв, реалізацію сімейних планів, мрій, надій, традицій і прагнень свого народу.

1.6. Здобувач освіти і педагог в системі національного виховання

Зміст принципів, ідей і засобів народної виховної мудрості, кращих психолого-педагогічних здобутків сучасної науки переконують у тому, що виховний вплив має спрямовуватися насамперед на особистість, а вже потім на колектив. При цьому Дитина перебуває в центрі навчально-виховного процесу. В умовах ЗП(ПТ)О здобувачі освіти реалізують своє право мати власну думку, позицію в розв'язанні будь-яких проблем, завдань. Національна система виховання утверджує гнучке і гармонійне поєднання різноманітних видів діяльності (індивідуальної, групової і колективної, самостійної і педагогічної керованої, домашньої тощо), в яких формується особистість майбутнього кваліфікованого робітника.

Педагогі ЗП(ПТ)О допомагають кожному так організувати своє життя, навчання, поведінку, багатогранну діяльність, щоб він проймався народним світоглядом, українським патріотизмом, формував у собі гуманістичну

спрямованість, моральну зрілість, громадянську позицію. Здобувачі освіти повинні бути рівноправним суб'єктом виховання, самотворення, самовдосконалення засобами як навчальних програм, позакласної виховної роботи, так і природного середовища, навколишньої дійсності, спілкування з людьми. Національною системою виховання створюються найсприятливіші психолого-педагогічні умови для вільного самовизначення і самоутвердження кожного, для самореалізації ним своїх задатків, нахилів, здібностей і можливостей.

Постійна стимуляція пізнавального пошуку, пробудження мотивів брати активну участь в оволодінні скарбами народознавства і вітчизнознавства, у суспільно - корисних видах діяльності сприяють тому, що в кожного вихованця формуються якості діяча історії рідного народу, творця його самобутнього шляху, носія кращих традицій попередніх поколінь. Усі види виховання (фізичне, розумове, трудове, екологічне, естетичне, моральне і ін.) проймаються ідеями гуманізму, принципами і нормами народної моралі і спрямованості на формування цілісної особистості з всебічним і гармонійним внутрішнім світом.

Систематична орієнтація на особистість здобувача освіти, його національні і загальнолюдські якості - найважливіша особливість діяльності педагога. Формування національної духовності вихованця, її загальнолюдського змісту неможливе без національних педагогічних кадрів. Відродження національної свідомості й самосвідомості, гідності, поглиблення знань з історії рідного краю, фольклору, літератури, мистецтва і, звичайно, бездоганне знання рідної мови, її культурно- історичних функцій.

Сучасний педагог втілює в собі типові якості рідного народу: національний спосіб мислення і світогляд, характер, глибоку людяність та ін. Він високий взірць народної мудрості, духовності, які різноманітними шляхами і засобами передаються дітям. За своїм покликанням педагог є носієм і провідником ідейно-морального багатства народу, збагаченого досягненнями світової цивілізації.

Успіх виховного процесу в національній системі виховання залежатиме від того, чи відмовиться педагог від стереотипів минулих часів, чи готовий він перейти до перебудови взаємовідносин у навчально - виховному процесі. На зміну педагогіки вимог і заборон, авторитарності має прийти педагогіка співробітництва і

співдружності народної виховної мудрості. Реальна діяльність вимагає позбутися звичайних установок, шукати нові форми спілкування як з учнями, так і з їх сім'ями.

У вихованні учнів педагоги та батьки як партнери взаємодоповнюють один одного. Їх співробітництво в ім'я розвитку дитини виявляє сильні сторони кожного і створює можливість скорегувати недоліки, недогляд у вихованні. Стосунки партнерства педагогів і батьків у вихованні передбачають взаємну довіру, повагу і доброзичливість.

Педагог допомагає сім'ї у вихованні не лише у тих випадках, коли батьки відчують труднощі і потребують кваліфікованої поради. Допомагаючи сім'ї в повсякденній виховній роботі, у реалізації ідей та засобів народної родинної педагогіки, педагог стає реальним вихователем школяра, якщо він встановлює з учнем та його батьками гуманні стосунки і як особистість, і як вихователь - професіонал.

Постійно спілкуючись із родиною як особистість, громадянин і професіонал, педагог прагне дати батькам певні знання, насамперед з етнопедагогіки, народознавства, українознавства і людинознавства. Однак на спілкування батьків з дітьми впливають не стільки знання, одержані при спілкуванні з ними. Такі стосунки дуже важко вести рекомендаціями й вказівками, такими ідеями, стосунками треба проїнятися, повірити в їх дієвість. Сім'я і школа довго терпіли тиск авторитарності, догматизму й формалізму. Гуманізація стосунків в сім'ї, школі так само необхідна, як і гуманізація стосунків між школою і сім'єю. Від гуманізму педагога, його ерудованості, інтелігентності, високого професіоналізму в прямій залежності перебувають стан і перспективи духовного здоров'я всього народу, суспільства. За своїм покликанням педагог нині є головною постаттю національно-культурного й освітнього відродження України. Щоб педагог національної школи став джерелом і високим прикладом психологічної, моральної, естетичної та фізичної культури, держава має забезпечити йому стійкий і надійний соціальний і правовий захист, пріоритетне зростання його заробітної плати відповідно до престижу педагогічної професії. Держава, громадськість мають докорінно поліпшити підготовку й перепідготовку педагогів у вузах, інститутах удосконалення, визначити ефективні принципи атестації вчителів. Має бути

організоване повне забезпечення матеріальної бази навчання та виховання науково-методичною літературою, зокрема з проблем етнопедагогіки, українознавства і людинознавства, наочними посібниками, технічними засобами навчання тощо.

Критерієм і мірилом діяльності педагога, його професійної майстерності є дитина, її фізичне і моральне здоров'я, всебічний розвиток. Одним із головних показників виховної діяльності педагога є його постійна турбота про впровадження в практику роботи етнопедагогіки, педагогіки народознавства, які є природною ланкою єднання родинного і шкільного виховання.

Питання для самоконтролю

1. Визначте структурні компоненти системи національного виховання здобувачів освіти.
2. Назвіть чинники самобутності української національної психології.
3. Які моральні цінності реалізує національна система виховання .
4. Опишіть засоби формування національної свідомості здобувачів освіти
5. Визначте шляхи гуманізації виховного процесу у ЗП(ПТ)О.
6. Назвіть інноваційні форми та методи національного виховання учнівської молоді.

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

2.1. Діагностика та прогнозування виховного процесу у ЗП(ПТ)О

Діагностика лежить в основі проектування демократизованого педагогічного процесу і впливає з рефлексії власного мислення, власних уявлень про демократію й відношення до неї як засобу виховання. Педагог у першу чергу повинен прикласти всі зусилля, щоб звільнитися від ототожнення держави і людини, людини і системи. Педагоги повинні прийняти ідею особистості як суб'єкта системи освіти, а, отже, будь-якого педагогічного процесу. Втрата особистісного початку у вихованні призводить до соціальної апатії, конформізму. Уже сьогодні потрібна технологія включення кожного учня в освітній процес.

Важливим напрямком управління педагогічним процесом у ЗП(ПТ)О є педагогічна діагностика.

Педагогічна діагностика керівника ЗП(ПТ)О - це дослідження діяльності й особистості майстра виробничого навчання, викладача з метою виявлення позитивних і негативних тенденцій і визначення напрямків удосконалення його професійної діяльності.

Діагностування містить у собі контроль, перевірку, оцінювання, нагромадження статистичних даних, їхній аналіз, виявлення динаміки, тенденцій, прогнозування подальшого розвитку подій.

Виховна діяльність у ЗП(ПТ)О здійснюється через навчання й організацію життєдіяльності учнів. Вона повинна бути спрямована на підвищення виховного характеру навчання й освітнього ефекту виховання. Виховна діяльність педагога - це науково обгрунтована динамічна система індивідуальних і колективних впливів на учнів, побудована на єдності цілей, задач, змісту, форм, методів, засобів і результатів.

Розуміння педагогом своїх вихованців носить рефлексивно-оцінний характер, визначається узагальненнями, що склалися в його уявленні про учня. Тому виховання часто буває суб'єктивним: педагог діє, керуючись не педагогічною

реальністю, а власними почуттями, здогадами, асоціаціями, симпатіями й антипатіями. Така психологічна особливість говорить про те, що педагог не здатен проаналізувати і вчасно перебудувати свої відносини з учнями, диференціювати виховну роботу.

Діагностичний підхід до здійснення виховного процесу здобуває все більше визнання, але педагогічна підготовка сьогодні ще в недостатній мірі враховує цю тенденцію. Основна увага приділяється оволодінню змістовним аспектом виховного процесу.

Складність проблеми діагностики виховної роботи у ЗП(ПТ)О спонукає працівників до самостійної розробки достовірних показників, що були б прийняті для аналізу і самоаналізу, для оцінки й самооцінки.

Методичні рекомендації до розділу 2.1.

При проведенні діагностики виховного процесу доцільно умовно виділити дві групи критеріїв: критерії процесу й критерії результату. Аналіз критеріїв і показників дозволяє виділити основні напрямки діагностики виховної роботи в ЗП(ПТ)О:

1. Діагностика особливостей учня (виявлення індивідуальних особливостей і загального розвитку).

Вивчаються:

I. Спрямованість особистості (потреби, інтереси, переконання, ціннісні орієнтації, установки, система відносин);

II. Пізнавальні, навчальні навички, НОТ;

III. Культура поведінки й спілкування;

IV. Здоров'я і фізичний розвиток;

V. Історія дитинства і сімейні взаємини;

VI. Характерологічні особливості: характер, темперамент, воля, пам'ять, звички та ін.

2. Діагностика учнівського колективу (виявлення виховних можливостей колективу й умов індивідуального розвитку).

Вивчаються:

I. Структура, особливості міжособистісних відносин;

II. Основні цінності й ідеали, ставлення до навчання і школи, характер суспільної думки, згуртованість, суспільна активність, основні види ініціативної діяльності, зовнішні зв'язки, історія колективу, форми дозвілля, переважаючий емоційний фон.

Зверніть увагу на структуру процесу виховання особистості що має такі компоненти: свідомість особистості, емоційно-почуттєва сфера, навички та звички поведінки.

Свідомість - притаманна особистості, функція головного мозку, яка полягає у відображенні предметів і явищ навколишнього світу учнів, суб'єктивне переживання подій та емоційне ставлення до навколишнього світу.

Навички - психічні новоутворення, завдяки яким індивід здатний виконувати певну дію з точністю та швидкістю, без зайвих затрат фізичних та нервово-психічних емоцій.

Звичка - схильність людини до відносно усталених способів та дій.

Організація процесу виховання здійснюється поетапно.

1 етап. Визначають сукупність рис і властивостей, які слід сформувати у вихованця (ідеал).

2 етап. Вивчають індивідуальні особливості вихованця (колективу), його позитивні та негативні риси, а також риси, які перебувають на стадії зародження.

3 етап. Реалізуються заплановані виховні заходи (програма виховання), вихованці залучаються до різних видів діяльності, де формування досвіду поведінки відповідні до ідеалу.

4 етап. Спонування вихованців до самостійної роботи з розвитку особистості. Учні досягають четвертого етапу у вихованні, коли починають займатись самоосвітою й самовихованням.

На всіх етапах процесу виховання здійснюється педагогічне управління процесом.

Управління процесом виховання - це діяльність педагогів, яка забезпечує планомірний і цілеспрямований виховний вплив на вихованців.

Структура плану роботи з учнями навчальної групи.

1. Вступна частина (визначення рівня вихованості групи, мета, ближні та перспективні завдання).

2. Організація побратимського колективу.

3. Види виховної діяльності (передбачені планом навчального закладу).

4. Індивідуальна робота (виховання, перевиховання, самовиховання).

5. Співпраця з сім'єю та громадськістю в процесі виховання.

Педагогічна діагностика, містить свої критерії й ознаки для розпізнавання, вона здебільшого умовна й відносна.

Об'єктом педагогічної діагностики є учень, тому насамперед варто мати на увазі психологічні й соціально-педагогічні фактори його становлення.

При проведенні діагностики педагог обмежується переважно уявним аналізом і синтезом зовнішніх виявів, що спостерігаються, і ознак поведінки, на основі яких робить висновки про найбільш вірогідний етап розвитку учня, ступінь сформованості його окремих властивостей і якостей.

Види педагогічної діагностики класифікуються на основі таких ознак, як:

- час (ранній, пізній);

- характер розпізнавання (діагноз за першою ситуацією, попередній, основний, остаточний);

- ступінь відносності (достовірний, імовірний, найбільш імовірний - діагноз під сумнівом);

-ступінь складності (простий, складний);

-характер опису (короткий, розгорнутий).

Розрізняють 2 види діагностики:

1. Педагогічної діяльності й навчання.

2. Вихованості особистості учня.

При вивченні вихованості учнів педагоги використовують різноманітні й доступні їм методи (спостереження, рейтинги - окремий випадок, метод самооцінки і т.д.).

Вивчення вихованості здобувачів освіти складається з декількох етапів.

1-й етап - це осмислення педагогічним колективом цілей, задач виховання, конкретизація їх, аналіз конкретно запропонованої програми й процедури вивчення. На цьому етапі проводяться науково-методичні семінари-практикуми, на яких педагогів знайомлять із сутністю й методикою діагностичного підходу до вивчення вихованості школярів.

2-й етап - складання попередньої характеристики вихованості учня майстром, класним керівником

3-й етап - залучення до аналізу вихованості самих учнів, активу групи, батьків, педагогів.

Раціональна організація роботи з виявлення рівня вихованості учня припускає широке використання різноманітних методів.

На початку навчального року педагогу важливо познайомитися з учнями та з'ясувати, якими повернулися його вихованці після літніх канікул, що в їхній поведінці з'явилося нового, що ними втрачено.

Другий раз вивчення рівня вихованості проводять наприкінці навчального року, у квітні.

За час навчання в ЗП(ПТ)О здобувачі освіти значно просуваються у своєму розвитку, їхні якості стають більш яскраво вираженими, здобуваються нові істотні ознаки.

Найбільш доступним методом виявлення рівня вихованості є вивчення документації, зокрема, особистих справ учнів. наявність характеристик допоможе скласти уявлення про учня, його дисциплінованість, старанність, почуття відповідальності та ін.

Один із популярних і ефективних методів вивчення здобувачів освіти - спостереження. Його перевага полягає в тому, що судять про вихованість за найбільш переконливими свідченнями - справами і реальними вчинками.

Розповсюдженим методом є бесіда, як із самим вихованцем, так і з тими, хто має які-небудь відомості про нього. Бесіди дозволяють з'ясувати знання учнів, їхні думки, погляди, інтереси, що досить докладно характеризують ті чи інші конкретні властивості учнів.

У разі необхідності швидко одержати відомості про вихованців у масштабі всієї групи використовують анкетування.

Методом вивчення вихованості може бути твір.

Вивчення продуктів їхньої діяльності й творчості: зошитів, малюнків, віршів, заміток у стінгазети; усіляких якостей особистості: працьовитості, сумлінності, акуратності, відповідальності, почуття прекрасного, розкриває інтереси і схильності вихованців, їхні уміння і навички.

Соціометричні методи - вони засновані на виявленні (шляхом письмових опитувань) думок членів учнівського колективу один про одного за тими чи іншими конкретними питаннями чи показниками. Вони допомагають виявити існуючі в колективі симпатії й антипатії.

Метод ранжування. Педагог пропонує за яким-небудь попередньо розкритим показником (активність, сміливість) оцінити своїх товаришів. Кожний одержує список учнів групи і пронумеровує їхні прізвища (встановлює ранг), починаючи з тих, кому, на його думку, найбільшою мірою притаманна відповідна якість.

2.2. Зміст та форма організації виховної роботи в ЗП(ПТ)О

Зміст виховання - це те, що впливає із багатства суспільно - історичного досвіду, вартостей культури і використовується для потреб виховного процесу, тобто це система цінностей світової і національної культури, яку учні повинні засвоїти, зберегти й розвинути відповідно до поставленої мети й завдань виховання.

Зміст роботи педагога полягає у пошуку спільно з вихованцями кращих зразків культури, організації різних видів спільної діяльності (пізнавальної, суспільно корисної, трудової, художньої, декоративно - прикладної, правової, екологічної, фізкультурно-спортивної та ін.), яка включає кожного учня в активну взаємодію із сучасною культурою.

Цінності культури пізнаються, освоюються, засвоюються і присвоюються особистістю у процесі діяльності й спілкування. Навчаючись, здобувач освіти пізнає, відкриває, вивчає істину; працюючи, він зберігає, удосконалює, створює

матеріальні цінності; виявляючи милосердя - стає милосердним; переборюючи труднощі - стає мужнім.

Інтелектуальний, трудовий, моральний, естетичний, фізичний розвиток завжди є новоутворенням в особистісній структурі, яке з'являється у процесі активної діяльності особистості, що спрямоване на конкретний об'єкт, книгу, навчально-дослідну ділянку, здоров'я, національне багатство та ін.

У процесі взаємодії з дійсністю в здобувачів освіти з'являється можливість усвідомлювати себе в навколишній реальності. Але це можливість є потенційною. Для того, щоб вона стала актуальною, необхідна допомога педагога в осмисленні середовища, діяльності, і себе як „Я", що володіє внутрішнім автономним світом.

Головним об'єктом осмислення є соціальні відносини, вироблені людством протягом історії свого розвитку. Відносини мають місце у взаємодії педагога й здобувача освіти у будь-якому виді діяльності (пізнанні, праці та ін.).

Серед безмежної кількості відносин людини і навколишньої дійсності відокремлюється лише та сукупність відносин, які включають найбільш значущі для людського життя. Такими є ставлення до людини, до самого себе, життя, суспільства, праці, пізнання.

Для того, щоб здобувач освіти розумів відношення, педагог повинен допомогти йому відчувати. Осмислити зв'язок його власного „Я" і об'єкта дійсності; а для того, щоб він зміг встановити відносини, допомогти йому оцінити цей зв'язок, усвідомити його сенс для власного життя.

Виробити у фахівця важливі для людського життя відношення, власну позицію. Ціннісні орієнтації - означає навчити його життю.

Тому зміст виховання - це водночас і суб'єктивний досвід особистості з його ставленням, цінностями й смислами, уміннями, соціальними навичками, способами поведінки, здібностями.

Методичні рекомендації до розділу 2.2

Рекомендуємо звернути увагу що зміст виховного процесу складають якості та властивості соціально-активної особистості, яка в своїй життєдіяльності керується загальнолюдськими й культурно-національними цінностями.

У практичній педагогічній діяльності цей зміст втілюється в конкретну організацію, яка повинна йому відповідати. Невідповідність між змістом і формою гальмує розвиток виховного процесу.

Форма виховання - це зовнішнє виявлення процесу виховання. Якщо зміст процесу виховання вказує на те, що є, то форма - у якому вигляді проявляється. Звісно, зміст викликає зміну форми й навчання. Зміст формується, форма наповнюється змістом.

Існують різні форми організації виховного процесу. Кожна з них використовується для реалізації певного змісту виховання в певних умовах. При цьому змінюється, насамперед, кількість здобувачів освіти: одиниці, десятки, сотні. Тому першим критерієм аналізу форм виховання є кількісний критерій. За кількістю охоплених процесом виховання виділяють такі форми: індивідуальні, мікрогрупові, групові (колективні) і масові. Кількість вихованців у групі (колективі) коливається від 5-7 до 25-40, у масових формах верхня межа числа не обмежена. Груповими формами виховання є всі види групової навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти, наукових об'єднань, діяльність гуртків різного спрямування, групової бесіди, зустрічі, диспути.

Масові форми виконання бувають простими і комплексними.

Прості - це ті, в яких зміст розкривається, в основному, за допомогою одного засобу, методу (виступ, лекція, зустріч, розповідь та ін.).

Комплексні масові форми характеризуються складністю структури, різноманітністю використаних засобів та методів (учнівські вечорниці, КВК, тематичний ранок тощо).

Порівняння ефективності різних форм виховання свідчить, що перевагу мають індивідуальні й мікрогрупові форми виховання, завдяки можливості оперативно змінювати педагогічну тактику відповідно до зміни умов. Проте висока економічна вартість цих форм не дозволяє їх широко використовувати. Тому більшість сучасних виховних систем прийшла до використання групових (комплексних) форм виховання, які за умови кваліфікованого педагогічного керівництва є досить ефективними і відносно недорогими.

2. 3. Методи організації виховної роботи в ЗП(ПТ)О

Серед основних умов, які визначають ефективність виховання, особливе місце посідають методи виховання. Педагогічна категорія - методи виховання - означає способи та прийоми спільної взаємопов'язаної діяльності, яка спрямована на оволодіння духовними знаннями, навичками та уміннями, нормами та правилами виховної поведінки, різнобічний і гармонійний розвиток особистості, формування загальнолюдських, національних і професійних якостей, що визначені цілями виховання та необхідні для повноцінної життєдіяльності.

Приєм виховання - це конкретні форми організації життєдіяльності вихованців, що мають виховне забарвлення і несуть виховне навантаження.

Засоби виховання - це все те, за допомогою чого педагог впливає на здобувачів освіти. Засобами виховання є конкретні предмети матеріальної та духовної культури, які використовуються для вирішення виховних завдань.

Класифікація методів виховання:

Перша група - методи безпосереднього виховного впливу.

Друга група - методи опосередкованого виховного впливу.

Третя група - методи самовиховання.

Група методів безпосереднього виховного впливу є найбільш відомою, популярною і досить глибоко проаналізованою. Основою цієї групи є переконання, наприклад, вправи, заохочення, премії.

Позитивні аспекти групи - наявність безпосередньої взаємодії між педагогами та здобувачами освіти, можливість відкрито виявити своє ставлення один до одного та навпаки, виховний вплив на оточуючих, можливість швидко отримати певні позитивні результати.

Недоліки цієї групи - не повністю враховуються можливості інших методів виховання, соціального середовища, недостатньо стимулює здобувачів освіти до самовиховання.

Ефективність дій групи методів безпосереднього виховного впливу залежить від характеру особистих взаємин педагог - вихованець, від їхньої доброї або недоброї волі, переконань, життєвих настанов, морально-психологічної атмосфери в

соціальному середовищі, психічного стану як учасників взаємодії, так і оточуючих, культури, життєвого досвіду. Недоліки цієї групи можна компенсувати за допомогою одночасного застосування методів опосередкованого виховного впливу.

Сутність цих методів - у вмілому використанні натуральних елементів середовища, в якому перебуває вихованець, як виховних чинників. Тут характер і чіткий порядок життєдіяльності вихованця має опосередковано і посвідомо позитивно впливати на його поведінку - ознайомити з нормами та правилами загальнолюдського й професійного етикету, формувати навички та вміння виховної поведінки.

Виховні дії тут ніби „замасковані" у режим виконання основних щоденних заходів життєдіяльності колективу.

Головною метою всієї виховної роботи має бути поступове спрямування вихованця на самовиховання.

Методи самовиховання - це сукупність прийомів і способів педагогічного впливу вихованця на самого себе з метою формування й розвитку бажаних і необхідних особистісних якостей та усунення негативних. До методів самовиховання належать: самонавчання, самокритика, самозаохочення, самообов'язок, самопереконавання, самопідбадьорювання, самохарактеристика.

Методичні рекомендації до розділу 2.3

Основні умови успішного здійснення самовиховання:

- створення сприятливого морально-психологічного клімату у колективі;
- формування яскравих ідеалів;
- озброєння вихованців прийомами, способами, методами,
- нормами самовиховання, його ефективною методикою;
- прищеплення навичок і вмінь самовиховання, відокремлення
- позитивних і негативних індивідуально - психічних якостей;
- допомога в опрацюванні програми самовиховання та її реалізації;
- створення умов для самовиховання;
- популяризація позитивного досвіду самовиховання, стимулювання за досягнуті позитивні результати тощо.

Важлива роль у вихованні здобувачів освіти ЗП(ПТ)О, розширенні й поглибленні їхніх знань, розвитку творчих здібностей, вихованні інтересу до майбутньої спеціальності належить спеціально організованій виховній роботі. Таку роботу у навчальному закладі називають позакласною.

Позакласна робота - різноманітна виховна робота, організована в позаурочний час педагогічним колективом навчального закладу, спрямована на задоволення інтересів і запитів учнів.

Завдання позакласної роботи - закріплення, збагачення та поглиблення знань, набутих у процесі навчання, застосування їх на практиці, розширення загальноосвітнього кругозору, здобувачів освіти ЗП(ПТ)О, вироблення вмінь і навичок самоосвіти; формування інтересів до майбутньої професії, спорту, мистецтва, виявлення й розвиток індивідуальних здібностей і нахилів; організація дозвілля, відпочинку; поширення виховного впливу на здобувачів освіти ЗП(ПТ)О у різних напрямках виховання.

Її зміст визначається загальним змістом виховання здобувачів освіти ЗП(ПТ)О, який передбачає розумове, моральне, трудове, естетичне, фізичне виховання.

2.4 Народні традиції сьогодні

Дослідження традиційної й сучасної обрядовості як невід'ємного елементу національної духовної культури вимагає, насамперед, визначення поняття "духовна культура".

В умовах оновлення всіх сфер суспільного життя помітно зростає інтерес до національної історико-культурної проблематики взагалі і обрядово-святкової спадщини зокрема. Підтримку широкої громадськості здобуває уважне ставлення до збереження у побуті старих звичаїв, свят і обрядових традицій. Підвищується зацікавленість у працях, які висвітлюють їх історію та сучасний стан.

На сьогодні нові свята й обряди (загальнонародні й суспільно-політичні, професійно-трудова, календарно-природничі, молодіжні тощо) залишаються однією зі стійких реалій культурного і духовного зближення людей, незважаючи на всі

складності історії свого виникнення і розвитку, незважаючи на те, що далеко не всі вони витримали перевірку на життєздатність, стали справжньою традицією і окрасою суспільного життя. Останнім часом процес вивчення обрядовості, як традиційної, так і сучасної, помітно активізувався по всій країні. Сучасна обрядовість специфічно відображає й відтворює спосіб життя українських людей, властиві йому духовні та матеріальні цінності. Це стосується усіх видів обрядовості, але особливо – календарно - природничих та трудових. Сучасні комплекси обрядів, намагаючись ввібрати в себе все краще, що виробив народ за свою багатовікову історію, співіснують поруч з церковними і побутовими народними обрядами. Так, якщо урочистий громадський шлюбний обряд для сільських мешканців став життєвою нормою, то до громадських обрядів урочистого ім'я наречення і похорону звертається лише частина населення, інша ж частина у відповідних випадках орієнтується на церковні форми.

Важливим засобом виховання підростаючого покоління на традиціях батьків і дідів є святкування знаменних і пам'ятних дат, пов'язаних зі святкуванням Дня захисника Вітчизни, перемоги у Великій Вітчизняній війні.

Серед інших обрядів і традицій, з ними пов'язаних, які здійснюють значний виховний вплив - походи молоді по місцях бойової слави, патріотичний рух по зарахуванню героїв війни до складу трудових колективів, трудові ударні вахти на честь знаменних подій тощо. Однією з ефективних форм виховання є вшанування робітничих і хліборобських династій. На цих святах не лише віддають шану трудовим сім'ям, а під час їх проведення відбувається хвилююча розмова про робітничу славу і честь.

Проведення свят та обрядів на селі сприяє вихованню шанобливого ставлення до праці, у першу чергу - у молоді. Поряд з багатовіковими традиційними (як, наприклад, обжинки, свято врожаю) нові свята і обряди зміцнюють любов молоді до рідної землі, підвищують відповідальність за виконану роботу, створюють відповідну атмосферу для праці, виховують почуття колективізму.

Сільська обрядовість і сьогодні є скарбницею духовних і культурних надбань народу. Велике поширення сьогодні має сімейна обрядовість, перш за все - урочиста реєстрація новонароджених і шлюбів. Питання сім'ї, сімейного побуту, звичаїв та

обрядів мають винятково важливе виховне значення, оскільки сім'я виступає первинним осередком суспільства, однією з важливих сфер життєдіяльності людини.

Дедалі вагомішою стає роль традицій у вихованні молодих поколінь. Широке використання нових святково-обрядових форм у виховній роботі серед дітей і учнівської молоді зумовлюється тим, що вони забезпечують задоволення моральних, естетичних та інших духовних потреб молодого людини, збагачують духовний світ.

Формуванню бережливого ставлення до землі, навколишнього середовища сприяє також запровадження у творчих колективах свята весни, золотої осені, Нового року, квітів, птахів, врожаю, пісні й музики та ін. Вони розширюють обрії світогляду учнів, розвивають у них здібності та естетичні смаки.

Більше третини днів року в наших предків займали свята. Що ж таке свято? Свято - від слова "святий", "святість". Отже це день, який служив для освячення людини, для очищення її душі, для того, щоб привести себе у відповідність з вищими законами буття, у гармонію зі Всесвітом, з природою. Під час кожного свята здійснювалися певні обряди: чи то жертвоприношення богам у вигляді дарів поля, саду, у вигляді танців і заклинань - у давні часи, чи то служба Божа у церкві і молитви - у часи християнські.

Обряд - від слова "ряд", "рядити", "порядок". Отже, обряд створював порядок, лад у всьому: у житті людини, у стосунках з іншими людьми, з Богом.

Чи вкладаємо ми сьогодні цей справжній зміст у слова "свято" та "обряд"? Що таке сьогодні для нас свято? Гарно вдягнутися, смачно поїсти, повеселитися чи освятитись, привести в гармонію свою душу?

Сьогодні ми будуємо незалежну, суверенну українську державу і тому питання збереження й примноження національної культури, духовних запитів, економічних знань є актуальним серед педагогічної громадськості.

Тільки покоління, сформоване на духовних надбаннях предків, може утверджувати нову духовність, творити нові культурні цінності, гідні нашої сучасності, продовжувати розвивати культурно-історичні традиції, забезпечувати вічність, безсмертя народу.

Подані зразки сценаріїв можуть бути лише орієнтирами у проведенні виховних заходів, що сприятимуть поглибленому вивченню українських звичаїв, літератури.

Тож давайте звернемося до духовних джерел наших предків, до свят та обрядів, які давали їм духовну силу, подивимося, звідки ідуть їх давні витoki, щоб не загубити тієї ниточки, яка зв'язувала нас з минулими поколіннями, щоб очистити й освятити свої душі.

Методична розробка виховного заходу "Благослови, мати, весну закликати"

Здавна наш народ зустрічав весну з особливим настроєм, адже його хліборобська душа була надзвичайно чутливою до всього живого, що пробуджувалося з весною до нового життя.

Міфічний образ богині Весни поставав в уяві наших предків в образі прекрасної молодої дівчини або молодиці, тому що саме жінка дає початок життю.

Зустріч весни поєднувалася з вигнанням зими - смерті. Ще збереглися подекуди обряди, під час яких спалюється солом'яне опудало, яке символізує собою зиму.

Початок весни пов'язували наші предки зі святом Сорока Мучеників. Воно святкується 22 березня (за новим стилем). У цей день, говорили в народі, птахи прилітають із вирію і приносять весну. Господині, щоб відзначити цю подію, пекли тістечка у вигляді пташок і роздавали дітям, "щоб птиця водилася". З цим печивом діти вибігали на луки, ліс і співали:

Пташок викликаю
З теплого краю:
- Летіть, соловейки,
На нашу земельку,
Спішіть, ластівоньки,
Пасти корівоньки!

Разом з дітьми виходили зустрічати весну й дорослі, жінки та дівчата. Прислухалися, чи не заспіває вівсянка - птаха, що першою сповіщала про прихід

весни. "Кидай сани, бери віз, викинь шубу, з печі злізь", - примовляли вони, почувши спів пташки.

Благослови, мати,
Ладо-мати, Весну закликати!
Весну закликати, Зиму проваджати!

Просили благословення дівчата у богині сонця, злагоди та любові - Лади. Це одна з найдавніших міфологічних покровительок східних та південних слов'ян. Після цього діти закликали весну:

Прийди до нас, весно,
Із радістю, із великою
до нас милістю,
Із житом зернистим,
Із пшеничкою золотою,
Із вівсом кучерявим,
Із ячменем вусатим...
Закликаючи весну, запитували:

"Весно красна, що ти нам принесла?"

Серед дівчат вибирали найкращу дівчину, яка виконувала роль Весни. Вона відповідала:

Принесла я вам літечко,
Зеленеє житечко,
Та хрищагий барвіночок,
Та запашненький васильочок.
Васильочок - для парубків,
Барвіночок - для дівчаток,
Любисточок - для любові.

Ті, хто просив весну про дари, також не лишалися в боргу. Так, у давні часи в Україні діти носили в руках дерев'яну ластівку і ходили з нею від хати до хати, прославляючи Весну.

Господині в день 40 Мучеників відрізали шматок полотна і виносили його в поле. Вклонившись на всі боки, поверталися до сходу сонця і говорили: "Ось тобі,

мати-весно, нова обновка!" При цьому стелили полотно і клали на ньому пиріг, сподіваючись, що такими магічними діями вони забезпечать собі милість сил природи і добрий урожай. Поклоняючись Весні, поклонялися й міфічному богові сонця - Ярилі, якого уявляли гарним парубком у білій киреї на білому коні. Ярило був парюю дівчини - Весни. Звичай водити хороводи Ярилі зберігся ще до нашого часу в Білорусії.

Весняні хороводи не збереглися до нашого часу в жодного із європейських народів, крім слов'ян, і особливо різноманітні їх види у нашого народу. Свій перший весняний хоровод виводили українські дівчата на Благовіщення - 7 квітня і водили аж до зелених свят - Трійці.

Найбільш відомий весняний хоровод "Кривий танець", який водили біля церкви, на луці або вели через усе село, як це було на Вінничині, приєднуючи по дорозі до себе все нових дівчат. При цьому співали:

Ми кривого танцю йдемо,
Кінця йому не знайдемо,
Треба його вести,
Як віночок плести...

"Кривий танець" - це символ пробудження життєвої енергії, цим танком дівчата вітали Весну і запрошували швидше вступати у свої права.

У весняних обрядових піснях та хороводах важливе місце займали хліборобські мотиви, тому що оранка, сівба, збирання врожаю - усе це було головним заняттям переважної більшості населення України.

Магічним закликанням шуму зеленої весни, який розвиває листя на деревах, трави на луках, зелені вруна на полях, була й веснянка "Зелений шум".

Так само як колядки та щедрівки, весняні обрядові пісні були книгою життя народу, у них розкривалося його ставлення до всіх життєвих ситуацій. У гаївках багато гумору, жартів, особливо в переспівах дівчат та хлопців. Найбільше діставалося парубоцькій красі, котра в "болоті випрана, на дощі сушена, під лавку шнурпена".

Що в решеті водиці, водиці,
Стільки в хлопців правдиці, правдиці.

Скільки в небі зірочок, зірочок
Стільки хлопцям болячок, болячок,
жартували дівчата над хлопцями.
Хлопці також не залишалися в боргу
і відспівували дівчатам.
А весна весною,
А дівка - дівкою,
Ходить, світом нудить,
Спідницею крутить.
Крутить, щоб видати,
Бо хоче віддатись.
Дома не сидіти, в дівках не сивіти.

Веснянки та гаївки - це найдавніші містерії весняного пробудження, коли вся природа сповнюється новими животворними силами, щебетом пташок, запашним цвітом, радістю життя. І, напевно, недаремно назву "гаївки" відомий дослідник української обрядовості Ксенофонт Сосенко виводить від староіранського слова "гаїл", що означає життя, Божа сила.

До весняних обрядів належить і не менш поетичний, сповнений віри в оновлення всього живого обряд "топтання рясту". Як тільки на узліссях з'являлися перші листочки рясту, всі поспішали до лісу і, босоніж притупуючи, примовляли: „Топчу, топчу ряст, ряст. Бог здоров'я дасть, дасть. Дай, Боже, діждати, щоб на той рік топтати!" Це означало, що людина, яка доторкнулася до живої природи, набересть сил, стане здоровою і зможе зустріти наступну весну. Хотілося б, що ці чудові, багаті, поетичні обряди повернулися в наше життя, збагатили його своєю високою духовністю, живлючою силою народної мудрості.

Методична розробка виховного заходу Посвята в козаки

1. Зал прикрашений рушниками, калиною, портретами гетьманів.
2. Козаки збираються на козацьку раду.
3. Кошовий

Іде рада козаків.

Кошовий: А що, козаки! Дайте слово сказати!
Чи не час до коша козаків приймати?

Козаки: Саме час! Саме час!
В самий раз! В самий раз!

Кошовий: Одержавши на раді згоду,
Діти козацького народу,
У наше коло викликаю,
їх перевірити жадаю.
Поведу таку я річ:
Що ви знаєте про Січ?
І про нашу Україну?
Розкажи усім нам, сину.

1-й хлопець: Знаю, батьку, слава Січ
Ворогам ішла навстріч,
Рідну землю захищала
І народ наш прославляла.

2-й хлопець: Лиха ж отчий край зазнав
(Не бажаємо нікому!)
Людолов нас чатував,
Щоб позбавить свого дому.

3-й хлопець: Але наш народ боровся,
І Хмельницький в нас знайшовся,
І Сірко, і Дорошенко,
І Полуботко, й Морозенко.

Кошовий: Що говорить вам козак?
Це крилате, горде слово?
Тож завжди буває так,
Що світлішає від нього?

Всі: Козаки - це вільні люди!
Козаки – безстрашні люди!
Козаки - борці за волю,

За народну щасну долю!

Кошовий: То що є свобода?
Добро в ній є яке?

4-й хлопець: Кажуть, немовби воно золото.
Що їли вранці козаки?

Всі: Соломаху.

Отаман: А що таке соломаха?

Всі: Затірка, заправлена салом чи олією.

Отаман: Після заутренньої починалась бойова підготовка. І наші славні козачата покажуть свою силу.

Козацькі забави, ігри. 1. Перетягування канату. 2. Рукоборство. Переможцям дають пити вино. Після "Наливайте браття..."

Отаман: Рівно в полудень з фортечної гармати лунав постріл. За цим сигналом йшли козаки обідати. І хочу довідатись, чи готові нам козацькі обіди?

Козачата розповідають.

1. Тетеря - зварене пшено, або житнє борошно на квасі.
2. Варена або печена риба.
3. Мед, пиво.
4. Галушки.
5. Юшка з риби, що називалась щербою.
6. Куліш із салом або олією.
7. Іноді баранина або дичина.

Кошовий: Козацькому гурту ви бачитись раді,
Скажіть, чи готові ви жити по правді?

Усі: Готові, так і жити чесно будемо,
І правил ми козацьких не забудемо!

1-й хлопець: Козак - чесна, смілива людина,
Найдорожче йому - Батьківщина.

2-й хлопець: Козак – українську любить мову,
Він завжди здержить своє слово!

Отаман: Знаєте ви козацькі правила. А тепер перевіримо, чи готові ви стати козаками. Чи відомо вам, що козаки кожного куреня вставали до схід сонця і бігли на річку купатися (якою б не була погода). Потім снідали.

Кошовий: Які козацькі пісні ви знаєте?

Козачата співають пісні:

1. «О, Україно!»
2. «Гей, там, на горі січ іде»
3. «Гей ви, стрільці, січовії»
4. «Як ішов я з Добри чина»
5. «Прощай, Уляно»

Ведуча: У вечері сміливі козаки їхали на конях у ближні хутори, щоб на вечорницях поспівали.

Дівчина: Гей, музики, веселіше,
Нам заграйте чим скоріше.

Хлопець: Затанцюємо гопака,
Щоб земля дрижала.

Отаман: Запрошуйте дівчат, козачата.

Всі танцюють гопак.

Козаки: Красно дякуємо вам, дівчата, за танець.

Козак: А ну, дівчата, і свої заспівайте.

Співають дівчата «Дощик падає дрібненький».

Козак: Гей, музики, годі грати,
Треба у похід рушати.

Козак: Щоб козацькому роду не було переводу.
Присягаємо на вірність Вітчизні й народу.

Кошовий: Вручай же, писарю, посвідчення ребятам Вони ж бо від сьогодні козаки.

Писар і рада козаків вручають посвідчення.

Кошовий: Пам'ятайте, козаки, як воля кувалась,
Як царі й султани клятї з козаків знущались.

Козаки: Пам'ятаємо, батьку!

Кошовий: Присягайте, що Україну будете любити,
Що ввіллете в неї силу, щоб розвеселити.

Пісня "А ми тую червону калину підійmemo".

Учасники козацької ради: Козачат усіх щиро вітаємо,
Здоров'я і щастя бажаємо!

Кошовий: Козацьку раду скінчено.

Національний гімн "Ще не вмерла Україна"

У народу є своя історія, своє життя, оригінальна своєрідна культура. Культура, яку започаткували стародавні слов'яни. Свої свята вони розподіляли згідно з трьома видами діяльності світла, що виражались порами року. Пам'ятником подібних стародавніх звичаїв у слов'ян залишились пісні, ігри, хороводи.

Весною, коли пробуджувалась природа, лунали веснянки, гаївки, під час зелених свят - русальні пісні, а в час літнього сонцестояння, на Івана Купала - купальські пісні. У час зимового сонцестояння виконувались колядки на честь народження нового Сонця, а потім - новорічні щедрівки. Людина була в тісному зв'язку з природою, відчувала себе частиною матінки природи. Від Землі, Води черпала силу, енергію, красу, здоров'я. Тому, щоб виховати морально і фізично здорове покоління, слід повертати народу його старі звичаї, що базувались на принципах природовідповідності, духовну культуру.

Хай наші українські діти дзвінками піснями та хороводами зустрічають весну, на Введення закликають щастя на майбутній рік, на Катерину кличуть долю, на Різдво Христове возвеличують Бога. Всі ці рухи, дії, слова, що на перший погляд не мають ніякого значення в нашому цивілізованому суспільстві, знову повернуть нас у світ Добра, Краси, Милосердя.

Отже, зберігання своїх традицій і пошана до них - це перший національний обов'язок нашої молоді. І можна з певністю сказати, що велике злочинство робить той, хто при сучасному стані українського народу сіє непошану до наших традицій.

Календарними святами на Україні урочисто ознаменовують прихід тої або іншої пори року, кожна з яких пов'язана з певним циклом виробничих процесів у сільському господарстві. Свята ці дуже давні за своїм походженням. Саме за їх циклічністю трудящі маси з давніх давен вели свій календар господарського року.

З початком листопада для хліборобів наставала пора відносного перепочинку. Зібрано врожай, а, отже, можна зібратися в гурт, поспівати, пожартувати. Юнаки й дівчата сходилися на вечорниці, досвітки, влаштовуючи всілякі забави. А серед сімейного населення села особливе місце належало братчині. Цей обряд чимось нагадував храмове свято, але мав інший зміст. На свято сходилися всі мешканці, які брали участь у колективному гулянні.

Обряд братчини обов'язково скріплювався частуванням "ситенним медом" (медовий напій з настоєм лікарських рослин), який готували переважно на Михайла - 21 листопада. Скріплення медовим напоєм не випадкове, бо без медових припасів практично не могла обійтися жодна родина. Про величезну пошану й значення меду говорить той факт, що люди робили колись "настави на мед". Якщо хтось мав позичити в сусіда якусь цінну річ або гроші, говорив: "Роблю наставу на мед". Це була найавторитетніша клятва серед селян, яка прирівнювалася до письмового заповіту. Порушника цієї обітниці карали зневагою всієї громади. Цій людині вже не вірили і не підтримували з нею ніяких взаємин.

Після обряду братчини сім'ї набували статусу родинних спілок, господарі переходили на "ти", допомагали один одному, а при втраті годувальника в одній із родин зобов'язувалися брати на виховання їхніх дітей. У такий же спосіб селяни налагоджували свої взаємини. З давніх часів ця форма родичання була поширена лише серед простих людей. Добровільне об'єднання в колективну спілку мало не тільки моральне, але й господарське значення - прийти на допомогу за будь-яких обставин.

Зал кафе чи сільської їдальні святково прикрашений. Літерою "П" виставлені столи, застелені білими скатертинами. На столах, крім інших страв, обов'язково присутнє обрядове печиво з медовою приправою. На самому помітному місці між столами на підставці стоїть великий казан з "ситенним медом". Неподалік від столів розташовуються музики. Лунають народні мелодії. Поступово зал заповнюють гості свята. Стихає музика, на середину залу виходять ведучі, два чоловіка в національному вбранні.

1-й ведучий: Добрий вечір, люди добрі! А чи знає хто з вас, які стародавні назви має листопад? (Відповіді). Так, правильно, "Напівзимник", "Ворота зими",

"Грудкотрус", "Листогній", "Листопадень", "Падолист". Ці назви повністю характеризують місяць. А ще вони означають закінчену дію.

2-й ведучий: Правильно. Бо з початком листопада для хліборобів наставала пора перепочинку. Зібрано врожай, зроблено припаси для тварин, спочиває нива. Отже можна зібратися в гурт повеселитися, поспівати.

1-й ведучий: Але є ще одна назва у цього місяця, для сучасників майже незнана -"Братчина". У ній закладено глибокий зміст. Саме так у давнину наші предки називали гуртівні обрядодійства, що їх влаштовували в кінці осені, а саме на Михайла, тобто 21 листопада.

2-й ведучий: І от сьогодні, за стародавнім звичаєм, ми зібрали вас тут, дорогі односельці, на нашу братчину. (Чути пісню). А ось ще до нашого гурту гості йдуть.

На середину залу з піснею виходить фольклорний колектив. Учасники в руках несуть кошики з яблуками, каравай, запечене порося тощо.

1-й ведучий: Доброго здоров'я вам, гості дорогі. Раді вас бачити. Приєднуйтеся до нашого гурту.

Учасник ансамблю: Добрий вечір, господарі, добрий вечір, шановна громадо! Вітаємо вас з початком зими та першим снігом. А оці гостинці, що ми принесли, за стародавнім звичаєм даємо на братчину!

2-й ведучий: Тоді й ми, не відступаючи від звичаю, почастуємо вас ситенним медом.(Частує всіх учасників колективу обрядовим напоєм).

А тепер заспівайте нам гарну пісню.

Фольклорний ансамбль виконує 1-2 українські пісні. Після співу ведучі пропонують колективу сісти за столи.

1-й ведучий: Колись на братчину вперше виходили на люди молоді пари, що нещодавно відгуляли весілля. Ось і сьогодні до нашого гурту прийшли молодята. Це подружжя... (називає прізвища)

До залу заходять молоді і стають обличчям до гостей.

2-й ведучий: Вітаємо вас, любі молодята.

Молодичка (подає ведучому велику череп'яну миску з пиріжками): Ось ми з дівчатами напекли пиріжків. Даємо на братчину.

1-й ведучий: А ну ж, скуштуємо (бере пиріжок, відкушує). Гарні господарочки, добрих пирогів напекли. Прийдеться прийняти до гурту.

2-й ведучий: Згідно зі звичаєм, на ознаку братання частуємо вас ситенним медом і просимо до столу.

Подружжя випивають і сідають за стіл.

1-й ведучий: Поки подружжя сідають за столи, продовжимо свято. Як ми вже казали, на братчину село збиралося, щоб повеселитися, поспівати. То й почнемо ж веселитися!

2-й ведучий: А яке ж свято без гумору? З гострим та дотепним гумором до нас завітав артист обласної філармонії.

Йде виступ читця-гумориста, після якого ведучий пригощає артиста ситенним медом.

1-й ведучий: А зараз ми проведемо конкурс гумористів. Я запрошую всіх бажаючих до нашого казана.

Ведучий проводить конкурс читців-гумористів серед гостей, по закінченні пригощає присутніх ритуальним напоєм.

2-й ведучий: Зараз я хочу представити глядачам одне братерство. Це дуже дружний колектив артистів самодіяльних. На честь сьогоднішнього свята вони приготували невеличкий концерт. Так що вітаємо їх!

Йде невеличкий концерт художньої самодіяльності, хвилин на 20. Останнім номером програми повинен бути танець.

1-й ведучий: Спасибі вам, друзі! Прошу за столи, а наші дівчатка почастують вас ситенним медом. (До глядачів). Добре танцюють артисти. Але мені хочеться, щоб ми з вами разом згадали ті танці, що колись танцювали наші бабусі.

Ведучі проводять конкурс на краще виконання народних танців.

Переможці одержують призи, усіх учасників частують ритуальним напоєм.

1-й ведучий: Ось і завершується наше свято.

2-й ведучий: Ця високогуманна форма людських взаємин варта особливої пошани, бо в ній віддзеркалені високі моральні критерії нашого народу - доброзичливість, добропорядність, безкорисливість, колективізм. А це зараз якраз те, чого нам бракує.

1-й ведучий: То ж родичаймося, братаймося, люди добрі. Бо як кажуть у нас на Україні, "гуртом і батька легше бити".

2-й ведучий: Ми бажаємо всім доброго здоров'я, багатого врожаю, миру, добробуту. Щоб всі ми з вами жили в злагоді, одне одному допомагали і в біді, і в радості. Щоб добро завжди панувало над злом, щоб діти поважали мудрість батьків, бо як співається у пісні - "Ой роде наш красний, роде наш прекрасний..."

Лунає мелодія пісні "Ой роде наш красний..."

Давайте всі разом заспіваємо цю пісню. (Усі виконують пісню)

1-й ведучий: До побачення, дорогі мої односельці. До нових зустрічей!

3.2 Українські народні ігри та забави

Методична розробка виховного заходу Пустіть, пустіть на двір погуляти.

В усі часи у дозвіллі людей велику роль мали ігри: і ліричні дівочі ігри-танки, і драматичні сценки, і парубоцькі забави, що вимагали спритності й певних навичок. Чимало з них, зокрема календарні, які зберегли важливу ознаку давньої культури - гармонійне поєднання руху, слова й наспіву, прийшли з ритуалів далеких предків-язичників.

Гравці перетворювались в "ящура" (уособлення водної стихії в уяві предків), "короля", "матір та дочку", "хазяйку", "бабу", тварин та птахів.

Ще й сьогодні ігрові традиції остаточно не зникли і їх використання може наблизити людей до джерел народної культури.

У давнину наші предки урочисто святкували прихід весни. Починалося це з березня. Натовпи людей з піснями гуляли по вулицях, на вигонах дівчата водили танки, грали. Ось деякі з таких ігор.

"Плетінь"

Дівчата та хлопці беруться за руки, проходять в інших під руками, промовляючи:

Ти, плетінь, ти, плетінь, заплетись.

Ти, шовкова трава, розведись.

"Розгін"

Стають по парі в ряд, один попереду без пари. Остання пара біжить, а перший ловить. Якщо зловить, то стає в ряд.

"Вежа"

На руки вісьмох гравців, що утворюють коло, поклавши руки на плечі, стають четверо інших, які також, тримаючись за руки, повинні утримувати рівновагу. "Вежа" пересувається з місця на місце або крутиться.

"Стрілець"

На землі лежить догори дном миска. Один з гравців відмірює від неї в бік 8 кроків, другий гравець зав'язує йому очі, обертає навкруги себе 4 рази і відступає. "Сліпий стрілець" повинен підійти до миски, стати на неї і прутом тричі вдарити по місці. Глядачі мають право підказувати йому. Якщо гравець зробить все, як треба, то під мискою він знайде приз.

Не менш цікавими були ігри на Великодні свята. Вони проводились біля церкви або десь на вигоні.

"У блудька"

Один з гравців кладе на землю свою крашанку і вимірює вбік 5 кроків. Другому гравцеві зав'язують очі хусткою, обкручують кругом себе тричі і змушують, зробивши 5 кроків, підійти до писанки. Зробивши 5 кроків, він розв'язує очі. Якщо не дійшов до писанки, то намагається дотягтися до неї рукою, не рухаючись з місця. Якщо дотягнеться, забирає писанку собі.

"Лебедин"

Дівчата, тримаючись за хусточку, стають у два ряди. Дві перші пробігають під хусткою і стають позаду і роблять так, аж поки не набридне.

"Тачки"

Гравці (10-12) стають попарно. Перші припадають до землі на випростані руки, інші беруть їх за ноги. За командою пари починають рухатись вперед. Перемагає та пара, яка прийде до фінішу першою.

"Деркач"

Посередині двору чи галявини вбивають кіл, до якого кріпляться два шнури, що вільно обертаються (довжиною 3 м). Два гравці беруться за шнури або їх прив'язують до правої ноги: один тікає, а другий ловить. Утікач тримає в руках

калаталку і весь час дає нею знати, де знаходиться, другий гравець тримає батіг чи пояс. Обидва із зав'язаними очима. Переслідувач повинен наздогнати втікача і вдарити поясом чи батоном. Після цього приходить черга наступної пари гравців.

Методична розробка виховного заходу **Українські вечорниці**

Мета: відтворити обряд проведення вечорниць і показати його красу, розвивати усне мовлення учнів, сприяти розвиткові творчих здібностей учнів; виховувати бажання відроджувати й оберігати народні звичаї.

Кабінет прикрашається рушниками, оберегами, у центрі - стилізована світлиця. На столах глечики, керамічний посуд.

Учитель: Українські вечорниці починаємо в цей час! Хай веселий сміх іскриться в серці кожного із нас ! Хай дзвінке українське слово пружно рветься в небеса ! Наша пісня пречудова хай ніколи не згаса ! Обійдіть весь світ безмежний і скажіть, в якій країні так зберігся скарб пісенний як у нас на Україні.

Господиня: Де ж це ті дівчата, уже стемніло, а їх немає? Вже й вечеря готова. Не та молодь, от ми було дівували...Як зачуєш було вечорниці, то аж тини тріщать. Зранку вже біжимо, готуємося, бо ж хлопці прийдуть. А тепер.. Он скоро треті півні заспівають, а вечорниці ще не починалися. Ні, що не кажіть, а світ перемінився.

(Сідає. Тихо співає. Чути сміх. Хтось стукає у двері. Заходять дівчата.)

1-а дівчина: Добрий вечір у вашій хаті!

1-а дівчина: Чули, що будуть вечорниці в оцій хаті.

Господиня: Добрий вечір, дівчата. Заходьте, аби щастя було в хаті , аби я була багата. Моя хата завжди рада гостям. Сідайте.

3-я дівчина: Ой, давайте скоріше готувати вечерю, бо хлопці прийдуть.

Господиня: Так, я на вас чекаю, цокотухи. Давно вже все готове. От лишень де ваші хлопці?

4-а дівчина: А ми самі почнемо вечорниці. Нехай їх завидки беруть.

5-а дівчина: Ось Дарина перший раз прийшла на вечорниці, кашу принесла.

Господиня: Став горщик у піч, щоб гаряча була, доки всі зберуться.

6-а дівчина: Дівчата, а ось ми калиту спекли, давайте повісимо, доки хлопці прийдуть.

2-а дівчина: Давайте! Тільки якнайвище, хай поскачуть, а ми їх сажею почастиємо.

Підвішують до стелі калиту.

7-а дівчина: Дівчата, а балабухів усі напекли? Бо я пса цілий день не годувала.

5-а дівчина: А як же, давайте, дівчата, кладіть балабухи сюди, будемо потім ворожити.

8-а дівчина: Можливо, вам ще з чимось, допомогти, господине? Ось ми тут принесли пиріжків.

Господиня: Усе вже в печі. Ось лише вареники допоможіть ліпити. (*Дівчата ліплять вареники*). Давайте заспіваємо, дівчата, доки хлопці прийдуть.

Співають: «В саду гуляла, квіти збирала...». За дверима чути стукіт.

2-а дівчина: Ой, там щось грюкнуло.

Господиня: Та це вам почулося.

Знову стукіт.

— А давайте подивимось, що це.

Відчиняють двері і ловлять хлопця.

1-а дівчина: Він хотів підперти двері, щоб вони не відчинялися.

3-я дівчина: Він хотів прив'язати віник до стріхи.

4-а дівчина: Він хотів наробити нам шкоди.

5-а дівчина: Покараємо його.

6-а дівчина: Давайте вкинемо його у воду.

Хлопчик просить, щоб його відпустили.

7-а дівчина: Як відгадаєш наші загадки, то відпустимо

8-а дівчина: Загадка 1. Поле не міряне, вівці не лічені, а пастух рогатий.
(*Небо, зірки, місяць*).

Загадка 2. Сам не біжить, а стояти не дозволяє.

(*Мороз*).

Якщо хлопець не відгадає одну із загадок, його ведуть до діжки з водою

Хлопчик: Відпустіть.

5-а дівчина: Не проси, усе одно не відпустимо. Ми для вас, для хлопців стараємось. А ти заважаєш нам вечерю готувати.

Хлопчик: Я більше не буду, я більше не шкодитиму, а як відпустите, - веселих хлопців цілу хату приведу.

4-а дівчина: Правда, приведеш?

Хлопчик: Їй-богу, приведу.

Дівчата відпускають його, а самі повертаються до роботи.

Чути стукіт у двері.

1-а дівчина: Ой! Дівчата, це хлопці, напевне.

Хлопець: Ау-гу, дівчата, до хати пустіть. Бо з дороги збилися.

2-а дівчина: Гарненько попросіть.

Знову стукіт.

3-а дівчина: Агов кого там принесло? Хто такий?

Хлопець: Пес рябий, баран круторогий, ведмідь клишоногий. Пустіть до хати!

4-а дівчина: Не пустимо в хату, бо дуже вас багато.

Хлопець: Пустіть ліпше, а то буде гірше.

5-а дівчина: Як візьмемо рогатини, поламаємо ваші спини!

Хлопець: Дівчатонька – голуб'ятонька, та ми прийшли не сваритися, а миритися. Гостинців принесли.

6-а дівчина: То заходьте вже, чого ж.

Хлопці: Добрий вечір вашій хаті. Будьте здорові ви, господиня. І ви, дівчата.

Господиня: Будьте й ви здорові. Зачекалися вже ми на вас. Дивлюсь на вас. Такі ви всі гарні, і згадую, як розповідали мої бабусі та мама, що коли вони були молодими, також збиралися на вечорниці. Вони вишивали, пряли, дерли пір'я на подушки і обов'язково співали. Пісня - душа народу. Сьогодні у нас свято, тож заспіваємо.

Разом співають «Поїхали козаченьки».

Хлопець: Гарна пісня. А чи вмієте ви хоча б хрестик вишити, дівчата? Чи руки не стоять?

Господиня: Наші дівчата все вміють. Чи так, дівчата? А покажіть свої вишивки, хай хлопці оцінять.

Дівчата демонструють свої вишивки, хлопці оцінюють.

Хлопець: Переконали, добрі рукодільниці. А от які з них господині, чи вміють вони біля печі ходити та їсти варити?

Хлопець: Це недовго, щоб перевірити. Покажіть, дівчата, чи вмієте ви вареники варити.

1-а дівчина: Та вже й наварили.

Хлопець: Та ще б скуштувати цих вареників. Може, їх собака їсти не захоче.

2-а дівчина: Почекайте. Ось заробите, тоді й скуштуєте.

3-а дівчина: Щось ви, хлопці, дуже похмурі. Чи вмієте ви жартувати?

Хлопець: Вони ще питають. А ну, хлопці, покажемо дівчатам.

Хлопці співають пісню «А я хлопець гарний».

4-а дівчина: Полюбила коваля, така доля моя,

Думала - кучерявий, в нього чуба нема.

Хлопець: Галю, Галю, чорнобрива,

Чого в тебе брови криво?

На козака задивилась,

Та й брівоньки іскривились.

5-а дівчина: А до мене Яків приходив, коробочку раків приносив. А я тії раки забрала, а Якова з хати прогнала!

Хлопець: По дорозі жук. Жук, по дорозі чорний, подивися, дівчинонько, який я моторний!

6-а дівчина: Кину кужіль на полицю, сама піду на вулицю... Я нікого не любила, тільки Петра та Данила, Грицька, Стецька та Степана, Кучерявого Івана.

Хлопець: Дівчиноньку я любив. Подарунки їй носив: носив сало, носив свічки, кукурудзу, черевички. Носив просо, носив мак. Он було як.

7-а дівчина: Ти до мене не ходи, куций, коротенький,

Бо до мене ходить хлопець високий, тоненький.

4-а дівчина: Але ж ти, Петре, дурний!

Хлопець: Зате я високий.

8-а дівчина Ти, напевно, ще й сліпий?

Хлопець Зате кароокий.

8-а дівчина: Я з тобою не танцюю, а лишенько мучусь.

Хлопець: Танцювати не навчився, зате гарно кручуся.

Хлопці танцюють гопака..

Господиня: Ой, які ж- гарні танцюристи наші хлопці. А тепер побачимо, які ви спритні, ну ж бо, хто хоче калити вкусити? Сідайте на коцюбу.

1-а дівчина Та не забувайте, хто не вкусить - писатиму квачем!

Хлопець: Діду, діду, калиту кусати їду!

1-а дівчина: А я буду писати квачем.

Хлопець: А я вкушу !

1-а дівчина: А я впишу !

Хлопці по черзі намагаються вкусити.

Господиня: А наша калита

Та й з маїсом і медом.

Йди до неї, кусай її

Ззаду і спереду.

Йди до неї, кусай її

І назад повертайся

Як вдалося відкусить –

Пари сподівайся.

Коли відкусять, знімають калиту, ділять усім по шматочку.

1-а дівчина: Ой, дівчата, ми зовсім забули, що сьогодні ворожать. Анумо, поворожімо.

Дівчата починають ворожити, а хлопці їм заважають.

1-а дівчина: Будемо прощатися. Дякуємо Вам за гостинність.

У щасливій Вашій хаті,

Щоб Ви всі були багаті.

Хлопець: Щоб лежали на столі

Паляниці немалі !

Щоб були у вас ковбаси,

Молоко і сало, й м'ясо,
І млинці, і пиріжки,
І пухнасті пампушки !

б-а дівчина: А ще Вам бажаємо,
Щоб Ви не хворіли,
Душею і серцем були молоді!
До рідного краю
Любов'ю горіли
І щастя творили
На рідній землі!

Усі гості: Щоб були Ви в цій оселі і щасливі, і веселі.

Господиня: Спасибі вам, хлопці та дівчата.

Усі учасники вечорниць виконують пісню «Ой веселі в нас вечорниці».

Учитель: Шановні друзі!

Все, що в серці мали,
Ми вам подарували:
Гарну пісню, добру казку,
Своє серце й щиру ласку.
Кращі побажання Ви прийміть однас,
І в вас, і в нас хай буде гаразд,
Щоб ви і ми щасливі були.

Методична розробка виховного заходу День української мови та писемності

Україно! Це твої символи

Мета: ознайомити учнів з історією України, її символами, виховувати в них національну свідомість, розуміння своєї причетності до долі України.

Обладнання: карта України, Акт проголошення незалежності; на плакатах - зображення герба України, прапора; на столі - хліб на вишитому рушнику, на партах - рослини-символи України і вислови: «Верба і калина — символи України», «Барвінок - символ кохання і вірності», «Васильок — символ святості і чистоти».

Епіграф: Свою Україну любіть,
За неї Господа моліть...

(Т. Шевченко).

План

1. Держави давня назва - Україна!
2. Державні символи України.
3. Народні символи.
4. Молись, дитино, за Україну.

Вступне слово вчителя:

Україна! Наша рідна земля, наша Батьківщина. Вона для всіх, хто її поважає і любить, вона - колиска найкращих у світі пісень, вона - вічна надія на волю і кращу долю.

Мені над усе більш нічого не треба: Домівка матусі, волошки в житах,
Вишневий світанок, полив'яне небо,

І сиза роса на траві при шляхах.
Таке все тут миле, доступне і гідне –
Високі тополі і тихе село...
Таке сокровенне, насущне і рідне,
Воно в мою душу навіки вросло.
Коралі калини і мамині очі,
І доля - з лелечого наче крила.
Я більшого щастя на світі не хочу,
Щоб лиш Україна міцніла й цвіла.

(В. Вихрущ).

Справді, не треба більшого щастя, щоб лиш Україна розвивалася, зміцнювалася, а ми, її громадяни, робили все для того, щоб вона якнайшвидше стала в ряд з передовими країнами світу.

А сьогодні ми з вами поглянемо в її історію, дізнаємося, звідки пішла її назва, ознайомимося з її символами. Адже у нашого народу на землі глибоке тисячолітнє коріння. Українці, як і інші народи, пройшли довгий шлях розвитку, що

зафіксувався в усіх сферах життя - культурі, мові, побуті. Україна може пишатися своєю давньою величною історією. А коли ж виникла її назва?

Бесіда з учнями

Учень 1: Назва «Україно» зустрічається ще в киево-руський час. Першу згадку про Україну зафіксовано в Іпатіївському літописі 1187 року. Вона пов'язана з Переяславським князівством. Оповідючи про смерть князя Володимира Глібовича, захисника краю від кочовиків-половців, літописець зазначив: «И плакавшия по нем вси переяславци... О нем же Украина много постона...».

Учень 2: Інше джерело в 1189 році називає Україною частину Галицького князівства, розташовану між Південним Бугом і Дністром. Цю назву згадували, описуючи події 1213 року, коли князь Данило Галицький відвоював у поляків ряд населених пунктів. У літописах назва «Україна» вживалася паралельно з термінами «Русь», «Київська Русь», а народ називався «руським», «русинами».

Учениця 1: На старих західноєвропейських картах, які досліджували вчені Аделунг, Бокачов, Лербер, територія нашої Вітчизни завжди охоплювалася назвою «Україна». Дуже цікаві факти подає французький інженер Боплан, який протягом 17 років перебував на Україні і в 1650 році видав книгу «Опис України». Назву «Україна» знаходимо і на великих глобусах.

Учениця 2: Назва «Україна» існувала аж до часів Петра I. А пізніше таємним розпорядженням царського уряду в 1863 році було заборонено вживати назву «Україна», наказувалося називати Малоросією, а народ - малоросами. У цей час також вийшов Валуєвський указ про заборону української мови.

Вчитель: Але Україна пройшла всі випробування, лихоліття, сваволю і вистояла. Бо, як писав відомий французький вчений Й.Г.Коль у 1841 році: «Немає найменшого сумніву, що колись велетенське тіло російської імперії розпадеться і Україна стане вільною державою. Час цей наближається поволі, але неухильно. Українці є нація з власною мовою, культурою, історичною традицією. Україна роздерта поміж сусідами. Але матеріал для Української держави готовий: коли не нині, то завтра з'явиться будівничий, що збудує з тих матеріалів велику незалежну Українську державу». І цей час настав. Сьогодні Україна - незалежна, і як інші

країни, вона має свої символи - герб, прапор, гімн. Зараз ми поговоримо саме про них.

Учень: Про утвердження нашої державності й самостійності свідчить те, що ми маємо малий герб України - тризуб. Як державний герб України тризуб на синьому тлі введений законом, прийнятим Українською центральною радою в Києві у 1918 році. У проекті Конституції, представленому конституційною комісією в жовтні 1928 року, у ст. 9 записано: «Державним гербом Української держави є тризуб золотої барви на синьому тлі. Право вживання тризуба мають виключно державні установи».

Учениця: Поява тризуба на Україні пов'язана з дохристиянським культом Сонця-Вогню. Він графічно передає єдність жіночого й чоловічого начал, що породжує третю силу - синівське начало. Тризуб здебільшого зображають золотим або жовтим на синьому тлі. Жовто - золотий - це колір небесних світил, сонячного проміння, без якого неможливе життя.

Вчитель: У наш час Верховна Рада України затвердила тризуб як малий Державний Герб. У статті 20 Конституції України записано: «Державними символами України є Державний Прапор України, Державний Герб і Державний Гімн України».

Учень: Державними барвами Української держави є барви синя і жовта. Чисте небо - символ миру (синій) та пшеничне поле - символ достатку (жовтий). Синьо-жовте сполучення на українському прапорі - одне з найдавніших. Походить воно від герба Галицько-Волинського князівства - золотого лева на синьому полі. Наш стяг пшеничний у степах під голубим склепінням неба... Він втілює віковічні прагнення нашого народу до миру, праці, краси.

Учениця. Слов'яни обожнювали свої знамена й вірили, що у воєнний час вони святіші від ідолів. Стяги спершу возили разом зі зброєю, перед боєм ставили на узвишші, аби кожен ратник бачив їх. Прапороносцями призначали, як правило, визначних богатирів, які мали за обов'язок постійно тримати прапор над полем бою, пильно охороняти його. Значення прапора під час бою було дуже важливим: якщо він стояв нерухомо – знали, що битва проходить успішно, а якщо зникав з поля зору ратників, то це мало означати не що інше, як поразку.

Учень: Вже скільки закривавлених століть
Тебе, Вкраїно, імені лишали...
То ж встаньмо, браття, в цю гарячу мить:
Внесіте прапор вільної держави!
Степів таврійських і карпатських гір
З'єднався колір синій і жовтавий.
Гей, недругам усім наперекір —
Внесіте прапор вільної держави!
Ганьбив наш прапор зловорожий гнів,
Його полотна в попелі лежали...
Але він знов, як день новий розцвів:
Внесіте прапор вільної держави!
Повірмо в те, що нас вже не збороти,
І долучаймось до добра і слави.
Хай будуть з нами Правда і Господь
Внесіте прапор вільної Держави!

Вчитель. Пісні Михайла Вербицького на слова Чубинського «Ще не вмерла Україна» судилося стати національним гімном України. Хоч з'являлися й інші патріотичні пісні, які виконували роль гімну. Це «Заповіт» Шевченка, «Вічний революціонер» Франка та багато інших. Проте саме пісня Чубинського і Вербицького змогла об'єднати навколо себе патріотів, одержимих великою метою - побудовою соборної незалежної України.

Але сьогодні потрібно сказати про той час, коли Україна перебувала у складі СРСР. Згадувати тоді про тризуб або синьо - жовтий прапор, чи співати «Ще не вмерла Україна» було суворо заборонено. Та були в нас справжні патріоти, які не боялися цих заборон і, хоч потайки, а все ж таки співали «Ще не вмерла Україна», бо твердо вірили, що вона воскресне.

Сьогодні завдання кожного з нас, громадянина України, - знати, поважати символи своєї Вітчизни і не дати нікому поглумитися над ними. Пишатися тим, що маємо свою державу, свою землю, свою мову, свої традиції і свої символи - герб,

прапор, гімн. І тільки той буде називатися справжнім патріотом, хто своїми вчинками, поведінкою, працею, знаннями і вміннями зміцнюватиме її могутність.

Та крім офіційних державних символів Україна має ще й народні **символи**, розповідь про які підготували учні другої групи. То які народні символи знаменують нашу країну?

Учениця: Звичайно, скажеш одне тільки слово «Україна» - і в уяві обов'язково постають тополя в полі, хрущі над вишнями, калина в лузі, верба край долини...

Калина в Україні - символ рідної землі й вічної пам'яті про тих, хто у мужній боротьбі віддав своє життя за щастя і волю народу, тому й садять її на могилах загиблих. В одній з народних пісень говориться: «...Звелів собі насипати високу могилу, звелів собі посадити червону калину. Будуть пташки прилітати калиноньку їсти, будуть мені приносити з України вісті».

Учень: Калина — це і той символ, що пам'ять людську береже, символ безсмертя, невіддільний від життя, це наш духовний світ. Якщо троянди й виноград, за словами М. Рильського, символізують красиве й корисне, то калина символізує духовний потяг до своєї землі, свого берега, своїх традицій. «...Пам'ятай же, сину, що казала мати, посади калину біля своєї хати».

(Пісня «На калині мене мати колихала».)

Учениця: Верба - також символ, який опoетизований в народній творчості і художній літературі. Близько 500 видів верби росте на нашій планеті, а тридцять - на Україні.

Вчитель: Дуже любив Україну славний її син Тарас Григорович Шевченко, який у своїх творах оспівав її красу. 365 разів Кобзар використав слово верба, а будучи на засланні в Орській фортеці, він посадив гілку верби і викохав її. Для нього вона була уособленням України. А відомий український поет Василь Симоненко писав:

А якщо впадеш ти на чужому полі,
Прийдуть з України верби і тополі,
Стануть над тобою, листям затріпочуть,
Тугою прощання душу залоскочуть.

Учень: У нашій народній символіці особливе місце посідає барвінок. Його образ присутній в багатьох ліричних піснях, іграх-веснянках, обрядах. За смисловим навантаженням з хрещатим барвінком може порівнятися лише червона калина. З давніх-давен він уособлює молодість, нев'януче кохання, вірність.

Учениця: Васильок — символ святості й чистоти. А в народній поезії - то квітка вірності:

Посію я василечки, буду поливати,
Ходи, ходи, Василечку, буду цілувати.

Учень: Хліб і рушник - одвічні людські символи. Хліб-сіль на вишитому рушнику були високою ознакою гостинності українського народу. Хліб був мірилом життя, культури, жоден обряд не обходився без нього. Святість і пошана до хліба передавалися з покоління в покоління дітям і внукам.

Учениця: Хліб на столі. Зайшовши до хати, возрадуймося йому, віддамо шану тим, хто зростив його. Хай завжди він буде в хаті, прикрашений вишитим рушником. А найпершою молитвою нашою хай буде хвала хлібові, прохання, щоб він не зачерствів, бо, як мовить народ, коли черствіє хліб, то і черствіють душі.

Підсумок

Вчитель: Розмову про Україну та про її символи можна вести без кінця-краю, бо така багата й щедра наша земля, така славна її історія.

Хочу, щоб кожен з вас запам'ятав те, про що ми говорили сьогодні. Любімо свою землю, випрошуймо у Всевишнього ласки і допомоги, вивчаймо, знаймо і поважаймо її символи, не дамо нікому скривдити її.

Молись, дитино, за Україну,
Що нам безсмертне життя дає.
А по молитві ставай до чину,
Ставай до праці, дитя моє.
Молитва небо здіймає вгору,
Заводить сонце в душі алмаз,
А праця творить землі опору
Та від скорботи рятує нас.
Молись, дитино, щоб не вернуло

Московське рабство, як темна лжа,
А по молитві пильнуй, щоб дуло
Твоєї зброї не жерла ржа.
Молитва щира - то з Богом згода,
То криця духу, а не руки,
А чиста зброя - твоя свобода,
Твоя будучність на всі віки.
Дорогі друзі!

- Ми запрошуємо вас послухати наше щире слово, слово як духовну святиню, яку ми всі повинні оберігати. Адже мова народу - це найбільший національний скарб.

- Нещодавно ще одним святом поповнився наш календар.

(Постанова)

- На підтримку ініціативи громадських організацій з урахуванням важливої ролі української мови в консолідації українського суспільства постановляю:

Установити в Україні День української письменності та мови, який відзначати в день шанування пам'яті Преподобного Нестора - Літописця.

Мова кожного народу,
Неповторна і своя,
В ній гримлять громи в негоду,
В тиші - трелі солов'я.
На своїй природній мові
І потоки гомонять,
Зелен - клени у діброві
По-кленовому шумлять.
Солов'їну, барвінкову,
Колосисту на віки –
Українську рідну мову

В дар мені дали батьки.
Берегти її, плекати
Буду всюди й повсякчас, -
Бо ж єдина - так, як мати –
Мова кожного із нас!

- Сьогодні ви дізнаєтесь про витoki нашої мови, її місце серед інших слов'янських мов, почуєте щирі слова любові й вдячності.

- Протягом багатьох років учених цікавлять такі питання:

а) коли і як народилася слов'янська писемність, слов'янська абетка;

б) чи мали наші предки до цього якісь інші писемні знаки? Тривалий час існувала думка, що наша писемність з'явилася після хрещення Русі. Проте у багатьох місцях, де колись селилися наші пращури, археологи знаходили на кам'яних плитах, на гробках, амфорах таємничі незрозумілі знаки.

- Перший історик давньої слов'янської писемності болгарський книжник, учений чернець Чорноризець Храбр, який жив у X ст. у книзі «Про письмена» розповідає про два етапи розвитку слов'янського письма.

Перший етап - коли слов'яни ще були язичниками, тож користувалися рисками й зарубками.

Другий етап - після прийняття християнства, коли вони почали писати римськими й грецькими письменами.

- Так було до тих пір, поки великими просвітителами слов'ян - братами Кирилом і Мефодієм - не був створений алфавіт. Існує два різновиди старослов'янських писемних знаків: Кирилиця і Глаголиця.

Кириличний алфавіт з XI ст. широко застосовується в духовній і світській літературі східних слов'ян.

Від давньоруського періоду його успадкували всі три східнослов'янські народи: український, російський, білоруський.

І нині в основі нашого алфавіту - Кирилиця. Важким і трудомістким був процес творення і переписування книг у ті часи. Але були люди, найчастіше освічені монахи, які цьому присвячували все життя. Серед них - таємнича і славнозвісна

постать Нестора Літописця, який в 1113р. закінчив створювати першу редакцію найвдалішого літопису часів Київської Русі: «Повість минулих літ».

Українська мова - державна мова нашої країни. Майже 38 мільйонів українців проживають в Україні і становлять у ній корінну націю. Для них українська мова є рідною, материнською.

ЗВУЧИТЬ ВІРШ ОЛЬГИ ЯВОРСЬКОЇ « МОЛИТВА»

*Гріховний світ вирує неспроста,
Підступний Демон, що керує нами
Та піднімається нетлінно над віками
Велична постать вічного Христа
О Господи, знайди нас всіх, знайди
Бо ми блукаємо ще й нині,
Прости гріхи й повинні безневинні,
І до спасіння всіх нас приведи.
О Господи, зціли нас всіх, зціли
Всели в серця неопалиму мрію,
Щоб ми, пізнавши світ добром переломили.*

*Моя прекрасна українська мово,
Найкраща пісня в стоголоссі трав
Кохане слово, наше рідне слово,
Яке колись Шевченко покохав.
Ти все знесла: насмішки і зневагу
Бездушну гру ворожих лжелюдей,
Та сповнена любові і відваги
З-за ґрата летіла птахом до людей.
Ти наш вогонь на темнім полі битви,
Невинна кров пролита в боротьбі
Тебе вкладаємо тихо до молитви
За спасіння дякуємо тобі.*

Звучить пісня « Вольная воля» у виконанні О.Федоренко.

- Рідна мова найрозумніша і найближча, бо бринить із ласкавих бабусиних вуст, з дідусевої говірки, з маминої пісні і батьківського слова часом суворого, а часом жартівливого.

- Мово рідна! Колискова Материнська ніжна мово! Мово сили й простоти,

- Гей, яка ж прекрасна ти!

- Немилосердна доля, що багато сторіч випробувала українців на життєдайність, підтвердила, що українська нація - велика нація. Є східна і західна українська діаспора. Є такий феномен, як українське світове товариство - це вже не лише національна мрія, а видима реальність, вагомий чинник міжнародного життя.

- Сучасна українська літературна мова пов'язує свою історію з конкретною датою - виданням «Енеїди» Котляревського у 1798 р. Знаменита поема стала першим друкованим твором, написаним живою народною мовою.

- Ще одна дата - 1840 р. (вперше було видано твори Т.Г. Шевченка) - може вважатися доленосним: з того часу Нова українська літературна мова стала на важкий, але плідний шлях розвитку. На ньому були перепони і заборони, кров та сльози найкращих синів.

(Мелодія пісні «Реве та стогне Дніпр широкий»).

1720р. - російський цар Петро I заборонив друкувати книги українською мовою.

1769р. - видано розпорядження російської церкви про вилучення у населення України українських текстів із церковних книг.

1775р. - зруйновано Запорізьку Січ і закрито українські школи при полковних козацьких канцеляріях.

1862р. - Указ міністра Валуєва про заборону видання книжок українською мовою.

1876р. - Указ царя Олександра II про заборону друкування нот українських пісень.

1884р. - закрито всі українські театри.

1888р. - Олександр III забороняє вживати українську мову в офіційних установах і давати українські імена під час хрещення.

1895р. - видано розпорядження про заборону друкувати українські книги для дітей.

Перше слово - крик любові

Сміх і радість немовляти.

Неповторне слово Мати
Про життя найперше слово.
Друге слово - гімн величний,
Грім звитяг і клекіт орлий,
Звук « Вітчизни» неповторний,
І простий, і предковічний...

Ну а третє слово - « Мила»
- Буря крові, пісня рвійна
І така, як птах любистку,
І така, як мрійка, мрійна...

- Ти велична і проста.
Ти стара і вічно нова.
Ти могутня, рідна мова!
Мова - пісня колискова.
Мова - матері уста.

Скільки любові до рідної мови вклала Катерина Мотрич у хвилюючі задушевні слова, щоб повернути серця, душі своїх співвітчизників до рідного слова.

Уривок « Молитва до мови»

- Мово! Пресвята Богородице мого народу! З чорнозему, з любистку, м'яти, рясту, євшан - зілля, від зорі й місяця народжена.

Мово! Мудра Берегиня...

Стаю перед тобою на коліна і за всіх благаю!

Прости нас, грішних, й не ховайся за чорнобильську межу, а повертайся до нашої хати звідки тебе вигнано, вертайся до нашого краю...

Прости! Воскресни! Повернися! Возродися! Забувай вічним і віщим словом від лісів - до моря, від гір - до степів. Освіти від мороку і освяти Святоруську гору, Русь - України, возвелич, порятуй народ її на віки!

- Мова наша, мова

- Мова кольорова
В ній гроза травнева
І тиша вечорова.
Мова наша, мово –
Літ минулих повість,
Вічна юна мудрість,
Сива наша совість.
Я без тебе, мово,
Без зерна полова,
Соняшник без сонця.
Без птахів діброва.
Як вогонь у серці
Я несу в майбутнє
Невгасиму мову
Слово незабутнє.

Звучить пісня « Роде наш красний»

- Ніхто не вб'є в нас права гордо називати себе українським народом. Де є мова, там і народ, який обстоюватиме її. Він, як Зевс, буде нести мудрість і співучість рідного слова до наших сердець.

- Ми маємо вчитися поважати мову кожного народу, нікого не переслідувати з мовних причин, але твердо вимагаємо: хто обрав Україну своїм рідним домом, то хай не цурається її мови.

Дорогі друзі!

Наше свято закінчилось, і ми були б дуже раді й щасливі, якби від сьогоднішньої зустрічі хтось залишив у своєму серці хоча б одну краплину любові до рідної мови.

Бо, коли розкрилється наша мова, наша культура, наші звичаї й традиції, ще більше збагатимося не лише ми, а й цілий світ! Без любові до рідного, до кровного немає справжнього інтернаціоналіста, бо не можна любити народи інших, якщо не любити Україну.

ВИСНОВКИ

Успіх виховної роботи залежить від керівників закладів освіти та педагогів, які безпосередньо працюють зі здобувачами освіти . Тож не будемо обманювати і виправдовувати, свою бездіяльність чи пасивність, бо ніщо не звільняє нас від відповідальності за сучасне майбутнє і майбутнє нації. Отже, ми повинні не лише усвідомлювати себе патріотами, але й мусимо прийняти як аксіому те, що патріотизм - це не тільки велика любов, але й високий обов'язок кожного педагогічного колективу ЗП(ПТ)О.

Мета виховної діяльності ЗП(ПТ)О. полягає передусім у формуванні національно-свідомих робітників, що вміють будувати своє життя в умовах ринку. Це має бути досягнуто через:

- формування особистості майбутнього кваліфікованого робітника, для якого характерні почуття господаря, високий ступінь трудової активності, ініціативності та підприємництва, бажання працювати на користь суспільства, примножувати трудові традиції рідного народу; підготовка молоді до самостійної діяльності в нових умовах господарювання; виховання дбайливого ставлення до приватної, суспільної та державної власності, природних багатств України;

- розвиток і закріплення в учнів інтересу до обраної професії, професійного мислення, стимулювання подальшого одержання знань та вдосконалення своєї кваліфікації;

- формування правової культури, розвиток правосвідомості та громадянської відповідальності, потреби в оволодінні державною мовою;

- виховання непримиренного ставлення до антигромадських проявів, злочинності та порушень правопорядку, готовності до боротьби з ними; вироблення у майбутніх працівників наукового світогляду, національної свідомості та соціальної активності, сприяння їх самовизначенню та громадянському становленню шляхом включення у систему суспільних зв'язків;

- прищеплення здобувачам освіти культури поведінки та спілкування, вивчення способів розв'язання конфліктів всередині колективу та в суспільстві;

– психологічна підготовка молоді до сімейного життя; прищеплення морально чистих, гуманних, доброзичливих взаємовідносин, побудованих на взаємоповазі та обопільній відповідальності юнаків та дівчат.

Основні шляхи реалізації Концепції національного виховання

Ефективність даної концепції залежить від повноти її реалізації у конкретному навчально - виховному закладі, освітній установі. Найбільшого значення тут набувають такі пріоритети: підвищення професіоналізму вихователів, організаційне, фінансове та науково - методичне забезпечення, інтеграція у світовий освітянський простір.

Підвищення професіоналізму вихователів

Організація на базі обласних інститутів післядипломної освіти гнучкої, оперативної злагодженої системи науково - теоретичної і методичної підготовки та перепідготовки педагогів, психологів, соціальних працівників **освіти**, постійне оновлення й удосконалення її змісту, форм і методів передбачають:

– запровадження у вищих педагогічних закладах курсів «Методика роботи класного керівника», «Соціальна педагогіка», «Основи практичної психології» та ін. з використанням для цього кращих вітчизняних й закордонних методичних розробок;

– організація на базі кращих освітянських закладів експериментальних центрів для опрацювання виховних інновацій;

– пропаганда передового досвіду з виховної роботи серед педагогічних працівників;

– розробка методик діагностики ефективності виховної роботи та запровадження їх у практику, врахування результатів діагностики у процесі атестації педагогічних працівників;

– включення виховних питань в атестаційні вимоги для педагогічних працівників.

ГЛОСАРІЙ

Атрибути держави – ідентифікаційні національні символи, пов'язані з розвитком титульної нації та її роллю у становленні державності на певній території.

Аксесуар – предмет, супутній чому-небудь, приналежність до чого-небудь. У моді – це предмет, що використовується для доповнення зовнішнього вигляду або стилю, і найбільш схильний до модних тенденцій (головний убір, шарф, хустка, рукавички, сумка, галстук, шпилька і так далі).

Героїзм – найвище виявлення самовідданості, мужності.

Громада – спільнота людей, пов'язаних спільними інтересами (напр. сімейна, земляцька, релігійна, сільська).

Державні символи – національні символи, утвержені як символи держави. У сучасному конституційному праві України державними символами вважаються закріплені в законодавстві офіційні знаки (зображення, предмети) чи звукові вираження, які в лаконічній формі виражають одну або кілька ідей політичного характеру і символізують суверенітет держави. Невід'ємними державними символами країни є Державний Прапор України, Державний Герб України і Державний Гімн України (Конституція України, стаття 22).

Звичай – загальноприйнятий порядок, правила, що здавна існують у громадському житті й побуті окремої спільноти.

Етнос – історична спільність людей, яка склалася на певній території та володіє стабільними особливостями мови, культури, а також усвідомленням своєї єдності і відмінності від інших.

Маркурство – явище втрати історичної пам'яті (особою, групою осіб чи народом), незнання історії свого народу.

Ментальність (лат. mens – пов'язаний з духом, духовністю) – спосіб мислення, загальна духовна налаштованість, установка індивіда або соціальної групи (наприклад етні, професійного або соціального прошарку) до навколишнього світу.

Народ – населення держави, мешканці країни; громадсько-політична сила, на яку опирається офіційна влада в країні; форма національної та етнічної єдності (нація, народність, іноді плем'я); люди взагалі.

Нація – культурно-політична спільнота людей, яка складається з однієї або більше національностей, займає певну територію та має власні органи влади, державні інтереси та володіє спільною мовою, культурою та історією.

Національне виховання – історично зумовлена і створена самим народом сукупність ідеалів, спрямована на формування духовної і матеріальної культури нації, розвиток національної свідомості, досягнення духовної єдності поколінь. Мета національно-патріотичного виховання – передача молодому поколінню соціального досвіду, багатства духовної культури народу, його національної ментальності, своєрідності світогляду і формування на цій основі особистісних рис громадянина України, що включають національну самосвідомість, розвинену духовність, розвиток індивідуальних здібностей і таланту.

Національні символи – знаки і кольори, відповідні народним уявленням і позасвідомим уподобанням, невід’ємним від процесів розвитку етнічної спільноти людей. Їх поява пов’язана із історичним і культурним розвитком народу; формуванням його духовності і прагнення до єднання; готовністю до здійснення своїх національних завдань та забезпечення національних інтересів.

Національний характер – притаманний національній спільноті спосіб світовідчуження, що виявляється у сукупності соціально-психологічних рис (установки, стереотипи у поведінці, ін.), які репрезентують ціннісне ставлення до світу, а також традиції, звичаї, принципи життєдіяльності народу країни.

Обряд – колективні символічні дії, спрямовані на передачу інформації і пов’язані з системою уявлень певної спільноти.

Орнамент (лат. *ornamentum* – прикраса) – візерунок або узор, побудований на ритмічному повторенні геометричних елементів, стилізованих тваринних чи рослинних мотивів.

Патріотизм – одне з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до Батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури. Виховання особистості в системі національно-патріотичного виховання України спрямовується насамперед на розвиток патріотизму.

Патріотичне виховання – процес цілеспрямованого, систематичного, організованого, планомірного впливу на свідомість і поведінку дітей та учнівської

молоді для формування почуття любові до Батьківщини через виховання високих громадянських, моральних, психологічних, професійних і фізичних якостей, що необхідні для реалізації інтелектуального та творчого потенціалу особистості в інтересах розвитку суспільства.

«Пласт» – національна скаутська організація України, діяльність якої спрямована на розвиток патріотизму української молоді, її виховання на засадах християнської моралі; сприяння становленню свідомих, відповідальних і повноцінних громадян – повноправних членів місцевої, національної, світової спільнот.

Почуття – специфічні людські узагальнені переживання, ставлення до людських потреб, задоволення або незадоволення яких викликає позитивні або негативні емоції – радість, любов, гордість або сум, гнів, сором тощо. На відміну від емоцій і настроїв, почуття мають виражену об'єктивну прив'язку, оскільки вони виникають щодо чогось або когось, а не ситуації в цілому.

Програма (грец. *prógramma* – вказівка) – заздалегідь затверджена (визначена) дія.

Проект (лат. *Projectus* – «кинутий вперед», «випнутий»): 1) у техніці – стадія розробки виробу; проектна документація, що дає повне уявлення про будову розроблюваного виробу; 2) у документознавстві – попередній текст якогось документа; 3) в управлінні – обмежена у часі діяльність, що здійснюється для реалізації певних цілей і завдань, має чітко визначений період виконання й обсяги фінансування

Промисел – господарське заняття, пов'язане з добуванням та переробкою сировини задля отримання певної речовини.

Ремесло – господарська діяльність, які базується на ручному виробництві, незалежно від обсягів виготовлення продукції.

Рід – форма суспільної організації; група осіб, які кровно пов'язані між собою і походять від одного предка. В англomовних країнах рід називають кланом (англ. *clan*) або лініджем (англ. *lineage*).

Родина – соціальна група, що складається з чоловіка і жінки, які зазвичай перебувають у шлюбі; їхніх дітей (власних або прийомних) та інших осіб,

поєднаних родинними зв'язками з подружжям; кровних родичів, і здійснює свою життєдіяльність на основі спільного економічного, побутового, морально-психологічного укладу, взаємної відповідальності, виховання дітей.

Сакральний (від фр. *sacral*, лат. *sacri*) – священний, який належить до релігійного культу і ритуалу, обрядовий.

Символ (грец. – «знак») – це умовне позначення яких-небудь предметів, понять або явищ. Цим терміном також визначають художній образ, що умовно відтворює усталену думку, ідею, почуття.

Символи державні – національні символи, утверджені у якості символів держави.

Символи народні – сукупність народних уявлень і позасвідомих уподобань, невід'ємних від розвитку цивілізації, до якої належить етнічна спільність людей.

Символи національні – символи титульної нації (етносу) в державі.

Традиції – окремі елементи культури (досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки і т. ін.) певної спільноти, що склались історично й передаються з покоління в покоління.

Характер національний – сукупність специфічних моделей поведінки, сприйняття світу та реакцій на нього, які є притаманними для певної національної спільноти.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : схвалено Указом Президента України від 25 черв. 2013 р. № 344/2013 // Класний керівник. – 2013. – № 23/24. – С. 9-23.
2. Про заходи Кабінету Міністрів України щодо захисту національних інтересів держави у сферах національно свідомого і патріотичного виховання молодого покоління та забезпечення умов його розвитку [Електронний ресурс] : постанова Верховної Ради України від 22 трав. 2003 р. № 865-IV. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/865-15>. – Назва з екрана.
3. Про затвердження плану заходів щодо підвищення рівня патріотичного виховання учнівської та студентської молоді шляхом проведення на постійній основі тематичних екскурсій з відвідуванням об'єктів культурної спадщини : розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 груд. 2009 р. № 1494-р // Відкритий урок: розробки, технології, досвід. – 2010. – № 1. – С. 6.
4. Концепція Загальнодержавної цільової соціальної програми патріотичного виховання громадян на 2013-2017 роки [Електронний ресурс] : схвалено рішенням колегії М-ва освіти і науки, молоді та спорту України від 31.05.2012 № 6/1-21. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/ua//about-ministry/collegium-of-the-ministry/119/122/>. – Назва з екрана.
5. Андрущенко В.П. Освіта має плекати духовність // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 7. Релігієзнавство.
6. Барно О. Демократизація та гуманізація вищої освіти – запорука формування високопрофесійного спеціаліста XXI століття // Імідж сучасного педагога. – 2003. – №5-6. –С.6-12.
7. Бех І.Д. Виховання особистості: Сходження до духовності / Бех І. Д. – К. : Либідь, 2006.– 272 с.
8. Бех І.Д. Гуманізація виховного процесу / І.Д. Бех // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 155–156.

9. Бех В. Національне виховання в контексті глобалізаційних процесів: актуальні питання / В. Бех // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2011. – № 1. – С. 11-13.
10. Бех І. Національна ідея у виховному процесі школи: програмно-виховний контекст / І. Бех, К. Чорна // Шкільний світ. – 2008. – № 45. – С. 1-37.
11. Бех І.Д. Сто ключів виховного успіху / І.Д. Бех // Шкільний світ. – № 21–23, червень 2009 р.
12. Беланова Р.А. Гуманізація та гуманітаризація освіти в класичних університетах (Україна США) / Беланова Р. А. – К., Центр практичної філософії, 2001. – 216 с.
13. Волкова Н. П. Педагогіка, К., 2007. - 235
14. Гончаренко С.У. Гуманізація освіти // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 156–158.
15. Калюжна Т.Г. Педагогічна аксіологія в умовах модернізації професійно-педагогічної освіти: монографія / за наук. ред. О.В. Уваркіної. – К.: Видавництво НПУ імені М.П.Драгоманова, 2012. – 128с.
16. Культурологія. Філософія: Зб. наукових праць. – Випуск 11(24). – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2007. – С. 3 7.
17. Романенко М.І. Гуманізація освіти: концептуальні проблеми та практичний досвід: монографія. – Дніпропетровськ: Видавництво «Промінь», 2001. – 83 с.
18. Романенко М.І. Гуманізація освіти: концептуальні проблеми та практичний досвід / Романенко М. І. – Наукова монографія. – Д., “Промінь”, 2001. – 160 с.
19. Словник-довідник для соціальних педагогів і соціальних працівників / [за редакцією А.Й. Капської, І.М. Пінчук, С.В. Толстоухової]. – К.: 2000. – 260 с.
20. Красильник Ю.С. Теоретико-методичні аспекти впровадження принципу гуманізації та гуманітаризації в системі військової освіти // Зб. наук. пр. Національної академії оборони України. – К.: ВГІ НАОУ, 2003. – № 4 (35). – С. 17-23.
21. Методика організації виховної роботи в сучасній школі: навчальний посібник / Л. В. Кондрашова, О. О. Лаврентьєва, Н. І. Зеленкова. – Кривий Ріг, 2008. - 105с.

- 22.Рибалка В.В. Аксіологічні основи психологічної культури особистості: Навч.-метод. посіб. / Валентин Рибалка. – Чернівці; „Технодрук”, 2009. – 228 с.
- 23 *Торопова І.* Ідея народності у вихованні : (за творами К. Д. Ушинського та Ф.А.В. Дістерверга) / І. Торопова // Рідна школа. — № 3. — 2004. — С. 66—67.
24. . *Ушинський К. Д.* Про народність у громадському вихованні / К. Д. Ушинський // Вибрані педагогічні твори : у 2 т. / К. Д. Ушинський. — К., 1983. — Т. 1. — С. 43—103.
- 25.Харагірло В.Є. Психолого- педагогічні аспекти корекційної роботи з підлітками девіантної поведінки:Навчально-методичний посібник. – Біла Церква:БІНПО, 2017. – 193 с.
- 26.Харагірло В.Є. Превентивне виховання майбутніх кваліфікованих робітників в контексті сучасної іноватики: Навчально-методичний посібник до модулю «Виховна діяльність педагогічних працівників ЗП(ПТ)О». – м. Біла Церква –: БІНПО, 2016. – 93 с.
- 27.Ярмошук І.В. Гуманізація освіти та основні її напрямки у вищій школі / І.В. Ярмошук // Теорія та методика фізичного виховання – 2009. № 4. – с. 144-148